

en-Neşr Merkezli Çalışmalar (Tahrîrât Örneği)

an-Nashr Centered Studies (Example of Tahrîrât)

Dr. Öğr. Görevlisi Osman BOSTAN¹

¹İlahiyat Fakültesi /Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun
• bostanosman61@hotmail.com • ORCID > 0000-0002-7543-9187

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma / Research

Geliş Tarihi / Received: 24 Şubat / February 2022

Kabul Tarihi / Accepted: 07 Nisan / April 2022

Yıl / Year: 2022 | Sayı – Issue: 52 | Sayfa / Pages: 207-234

Atıf/Cite as: Bostan, O. "en-Neşr Merkezli Çalışmalar (Tahrîrât Örneği)"
Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 52, Haziran 2022: 207-234.

Etik Kurul İzin Raporları: 'Bu makale, 2021 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı'nda kabul edilen "Ahmed er-Rüşdi ve Mürşidü't-Talebe Adlı Eserinin Kıraat İlmî Açısından Tahlîlî" isimli doktora tezinin ilgili bölümlerinden istifade edilerek üretilmiştir.'

EN-NEŞR MERKEZLİ ÇALIŞMALAR (TAHRİRÂT ÖRNEĞİ)

ÖZ:

Bu makalede kıraat ilminin otoritelerinden kabul edilen İbnü'l-Cezerî'nin (ö. 833/1429) kaleme aldığı ve kıraat ilminin temel kaynaklarından biri olan en-Neşr etrafında oluşan tahrîrât çalışmaları ele alınacaktır. Bu amaca matuf olmak üzere önce en-Neşr hakkında kısaca bilgi verilerek en-Neşr'i merkeze alan manzûm, ihtisâr, şerh ve akademik çalışmalara temas edilecektir. Ardından da makalenin ana temasını oluşturan tahrîrâtın tarihi seyrine değinilecek, en nihayetinde en-Neşr tahrîrâtına ve bu alanda ortaya çıkan ruhsat ve azimet ekollerine yer verilecektir.

Anahtar Sözcükler: *Kıraat, En-Neşr, Tahrîrât, Ruhsat Ekolü, Azimet Ekolü.*

AN-NASHR CENTERED STUDIES (THE EXAMPLE OF TAHRİRÂT)

ABSTRACT:

In this article, the tahrîrât studies, formed around the work of An-Nashr, which is one of the main sources in the science of Qur'an recitation, which was written by Ibn al-Jazarî (d. 833/1429), who is accepted as one of the authorities in this field, will be discussed. For this purpose, firstly, a brief information about An-Nashr will be provided and studies centered around An-Nashr such as mandhûm, summary, commentary and academic studies will be mentioned. Then, the historical course of the tahrîrât, which is the main theme of the article, will be handled, and finally, the tahrîrât of An-Nashr will be analyzed along with the rukhsah (permission) and azîmah (determination) schools that emerged in this field.

Keywords: *Recitation, An-Nashr, Tahrîrât, School Of Rukhsah, School Of Azîmah.*

GİRİŞ

Hicri 5. asra kadar herhangi bir sayı sınırlaması olmaksızın ve infirâd usûlü^[1] takip edilerek okunan kıraatler bu asırdan itibaren kıraat-i seb'a esas alınarak ve

[1] Infirâd usûlü: Her bir rivayetin ayrı ayrı hatim ile okunmasıdır. Ebu'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kirâti'l-'aşr*, thk. Hâlid Hasan Ebu'l-Cûd (Cezayir: Dârü'l-Muhsin li'n-Neşri ve't-Tevzi', 1437/2016), 3/432-442; Muhammed Emin Efendi, *Zühru'l-erîb* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, 11), 135a-138b.

indirâc usûlü^[2] ile okunmaya başlanmıştır. Hicri 9. asrın başlarına kadar bu şekilde devam eden kıraat eğitimi, İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'i^[3] kaleme almasıyla birlikte yaygın olarak kıraat-i aşere üzerinden sürdürülmüştür.

Gerek *en-Neşr*'in içerdiği kıraat, rivayet ve tariklerin fazlalığı gerekse indirâc usûlünün getirmiş olduğu zorluktan ötürü kıraat vecihlerinin birbirine karışması sonucu ortaya çıkabilecek telifik ve terkîbin önlenmesi için tahrîrât çalışmalarına ihtiyaç duyulmuştur.

Bizzat İbnü'l-Cezerî tarafından Anadolu'da temelleri atılan *en-Neşr* ve *Tayyibetü'n-Neşr* tahrîrâtı, *Tahrîru't-turuk ve'r-rivâyât* adlı eseriyle Ali el-Mansûrî (ö. 1134/1721), *el-İtilâf fi vucûhi'l-ihtilâf* adlı eseriyle Yusuf Efendizâde (ö. 1167/1754) ve *Bedâi'u'l-burhân 'alâ Umdeti'l-irfân* adlı eseriyle Mustafa el-İzmîrî (ö. 1155/1742) gibi alanın öncü isimlerince sürdürülmüştür. Hatta söz konusu mütehasis âlimler benimsedikleri birtakım usûl ve yöntem farklılığıyla birbirinden ayrılarak her biri kendi adına nispetle anılan ekolün/okulun temsilcisi olmuşlardır.^[4]

en-Neşr fi'l-Kirââtî'l-'Aşr: Yıldırım Bayezid'in daveti üzerine 798/1396'da Bursa'ya gelen İbnü'l-Cezerî Rebiülevvel/Aralık 799/1396'da telifine başladığı *en-Neşr*'ini yaklaşık sekiz ay gibi kısa bir süre sonra Zilhicce/Eylül 799/1397'de bitirmiştir.^[5]

en-Neşr, mukaddime, üç ana bölüm ve hatime diye tasvir edildiğinde eserin ihtiva ettiği konular şu şekilde özetlenebilir:

İbnü'l-Cezerî *en-Neşr*'in mukaddime bölümünde Kur'an-ı Kerim'i öğrenmenin ve öğretmenin faziletinden, Kur'an'ın cem' edilip mushaf haline getirilmesi ve istinsahundan, sahih kıraatin şartlarından ve bu şartlara uymayan kıraatlerin namazda okunup okunmayacağından, yedi harf meselesinden ve kıraat farklılıklarının sebeplerinden bahsetmiştir. Ardından *en-Neşr*'in kaynaklarını, müelliflerinin kısa hayat hikâyelerini ve bu kaynaklara ulaşan senedini zikretmiştir. Daha sonra on kıraat imamını, ravilerini, tariklerini ve bunların kısa biyografilerini, ayrıca kendisinin kıraat imamlarına varan silsilesini zikretmiştir.^[6]

[2] İndirâc usûlü: Bir hatimde bütün kıraat vecihlerinin bir arada okunmasıdır. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr* 3/432-442; Muhammed Emin Efendi, *Zühru'l-erîb* (İbrahim Efendi, 11), 135a-140b.

[3] Eser *en-Neşr*, *Neşru'l-kirââtî'l-'aşr*, *Neşru'l-'aşr* ve *en-Neşr fi'l-kirââtî'l-'aşr* isimleriyle anılmaktadır. Geniş bilgi için bk. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/67.

[4] Muhammed b. Abdîrrahman el-Halîcî, *Şerhu Mukarribi't-tahrîr li'n-neşri ve't-tahbîr*, thk. İhâb Fikrî - Hâlid Hasan Ebu'l-Cûd (Kahire: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1430/2009), 49; Abdurrahman b. Mukbil b. Matar el-Eslemî es-Şemrî, "Eşheru'l-müellefât fi tahrîri'l-kirâât ve menâhicü'l-ulemâi fihâ" (Erişim 14 Mart 2022); Mustafa Atilla Akdemir, "Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi", *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/2 (2018), 102-106.

[5] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 4/592-593.

[6] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/117-552.

Birinci bölümde tecvid konularından mahâric-i hurûf ve sıfât-ı hurûf; tahkik, tedvir ve hadr usulleri; Kur'an'ın tertil ile okunması; tecvîd tanımı; her bir harfin okunuşunda dikkat edilmesi gereken hususlar ile vakf-ibtidâ ve sekte konularına değinmiştir.^[7]

İkinci bölümde isti'âze-besmele, idğâm, hâ-i kinâye/zamir, med, hemzenin durumları, sakin nûn ve tenvînin hükümleri, feth, imâle, beyne beyne, râ'nın hükümleri, lâm'ın hükümleri, kelime sonlarında vakf, hat üzerine vakf, izâfet ve zevâid yâları gibi kıraat ilminin usûl konularından bahsetmiştir.^[8]

Üçüncü bölümde ifrâdü'l-kirâât ve cem'ul-kirâât gibi konulara değinip ardından ferşü'l-hurûf denilen lafızlardaki kıraat farklılıklarını sûre tertibine göre ele almıştır.^[9]

Hatime bölümünde ise Kur'an kıraatinde tekbirin yeri ve hükümlerinden; son olarak da Kur'an hatmi esnasında dua ve adabından bahsederek eserini bitirmiştir.^[10]

Bu kısa muhteva analizinden sonra *en-Neşr*'i değerli kılan ve kendinden önceki kıraat eserlerinden ayıran özelliklerini kısaca şöyle sıralamak mümkündür:

en-Neşr, kıraat kitaplarının en sahihlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Şöyle ki, sahih kıraatleri bir araya getirirken daha önceki eserlerde olmayan şu iki özelliği göz önünde bulundurmıştır: Birincisi, bütün sahih kıraatleri bir araya getirmek; ikincisi, her bir kıraatin sıhhat şartını araştırıp ortaya koymaktır. Böylece, tespiti yapılan hiçbir sahih kıraat dışarıda bırakılmayacak şekilde eserde bir araya getirilmiştir. Daha önceki kitaplarda ise ya sıhhat şartına bakılmaksızın kıraatler bir araya getirilmiş ya da sıhhat şartına riayet edilmiş ancak bütün sahih kıraatler bir araya toplanmamıştır.^[11] Örneğin, Ebû Amr ed-Dânî (ö. 444/1053) *et-Teysîr*'de yedi sahih kıraati bir araya toplamış, diğer üç sahih kıraate ise yer vermemiştir.^[12]

[7] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/5-87.

[8] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/88-613, 3/5-431.

[9] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 3/432-582, 4/5-465.

[10] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 4/466-593.

[11] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/65 (muhakkikin önsözü); es-Sâlim Muhammed Mahmud Ahmed eş-Şenkîti, *Şerhu'n-Neşr fi'l-kirâati'l-aşr* (Mısır: Dâru İbn Sellâm, 2020), 1/9-12.

[12] Şenkîti, *Şerhu'n-Neşr*, 1/10.

Ebu'l-Kâsım el-Hüzelî (ö. 465/1073) ise *el-Kâmil*'de on sahih kıraate yer vermekle birlikte bu özelliği taşımayan kıraatlere de yer vermiştir.^[13]

en-Neşr, kıraat kitaplarının en kapsamlısı olarak görülmektedir. Bunun sebebi ise icmâlî olarak on imamın kıraatini yirmi rivayet ve seksen tarikle bir araya getirirken tafsîlî olarak da yaklaşık bin tarikle ortaya koymasıdır. Bu özellik diğer kitaplarda nadir olarak görülmektedir. Zira bunlardan bazıları sadece on kıraati bir araya getirirken bazıları ise birtakım rivayetleri zikredip diğer bir kısmını ihmal etmiştir.^[14] Kâtip Çelebi (ö. 1067/1657) *en-Neşr*'in bu özelliğini şöyle ifade etmektedir: “On kıraatin bütün tariklerini bir araya getirmiştir ki daha önce hiçbir kitap bunu yapmamıştır.”^[15] Aynı şekilde Süyûtî (ö. 911/1505),^[16] Kastallânî (ö. 923/1517)^[17] ve Dimyâtî (ö. 1117/1705)^[18] de *en-Neşr*'den önce onun gibi bir kitabın telif edilmediğini dile getirmişlerdir.

en-Neşr, İbnü'l-Cezerî'nin kıraat ilminin değişik konularına dair telif ettiği (*et-Temhîd*, *el-Mukaddimetü'l-Cezeriyye*, *Müncidü'l-mukriîn*, *Gâyetü'n-nihâye vb.*)^[19] diğer eserlerinin bir özeti olarak kabul edilmektedir.^[20]

Tüm bu özellikleriyle *en-Neşr* yazıldığı dönemden günümüze büyük bir tevecçühe mazhar olmuş ve hâlâ bu yerini muhafaza etmektedir.^[21] Bunun neticesi olarak da eserin daha iyi anlaşılması, eğitim-öğretim faaliyetlerinde daha etkin, verimli kullanılması, eserden daha fazla istifade edilebilmesi için *en-Neşr* etrafında birtakım çalışmalar meydana getirilmiştir. Bu çalışmalarını manzûm, ihtisâr, şerh,

[13] es-Sâlim Muhammed Mahmud Ahmed eş-Şenkîti, *Menhecü İbni'l-Cezerî fi kitâbihi "en-Neşr" me'a tahkîki kısmi'l-usûl, vehüve min evveli'l-kitâb ilâ nihâyeti bâbi ifrâdi'l-kirâât* (Riyad: Câmi'atü'l-İmâm Muhammed b. Su'ûd, Doktora Tezi, 1421/2000), 1/160; Ebu'l-Kâsım Yusuf b. Ali b. Cübâra b. Muhammed el-Hüzelî, *el-Kâmil fi'l-kirâati'l-aşri ve'l-erbe'ine'z-zâideti 'aleyhâ*, thk. Cemâl b. es-Seyyid b. Rifâ'î eş-Şâyib (y.y.: Müessesetü Semâ li'n-Neşri ve't-Tevzî, 1428/2007), 9-17; Abdulhafız b. Muhammed Nûr b. Ömer el-Hindî, *el-İmâmü'l-Hüzelî ve menhecühû fi kitâbihi "el-Kâmil fi'l-kirâati'l-hamsîn"* (Mekke: Câmi'atü Ümmi'l-Kurâ, Doktora Tezi, 1429/2008), 144-171.

[14] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/66 (muhakkikin önsözü).

[15] Hacı Halîfe Mustafâ b. Abdillâh Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn an esâmî'l-kütüb ve'l-fünûn*, tsh. Muhammed Şerafettin Yaltıkaya - Kilisli Rifat Bilge, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1941), 2/1952.

[16] Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr b. Muhammed es-Süyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1403/1982), 549.

[17] Ebu'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Kastallânî, *Letâifü'l-işrâât li fününi'l-kirâât*, thk. Merkezü'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye (Medine: Mecme'u'l-Melik Fehd li Tıbb'ati'l-Mushafî'ş-Şerîf, 1434/2013), 1/167.

[18] Ahmed b. Muhammed ed-Dimyâtî el-Bennâ, *İthâfû fudalâ'i'l-beşer fi'l-kirâati'l-erba'ate 'aşer*, thk. Enes Mehera (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1432/2011), 5.

[19] Eserler hakkında bilgi için bk. Tayyar Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/551-557.

[20] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/66 (muhakkikin önsözü).

[21] Abdulhamit Birışık, "en-Neşr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/19-20.

tahrîrât, en-Neşr üzerine bina/inşa edilen eserler ve son dönemlerde yapılan akademik çalışmalar şeklinde sınıflandırmak mümkündür.

Makale iki bölümden oluşmakta olup birinci bölümde *en-Neşr* merkezli çalışmalar tasnife tabi tutulacak, ikinci bölümde ise tahrîrât çalışmaları ele alınacaktır.

1. EN-NEŞR MERKEZLİ ÇALIŞMALAR

1.1. Manzûm Çalışmaları

Tayyibetü'n-Neşr fi'l-kırââtî'l-âşr: İbnü'l-Cezerî *en-Neşr*'i kaleme aldıktan sonra onu *Tayyibetü'n-Neşr fi'l-kırââtî'l-âşr* adıyla 799/1397'de Bursa'da nazmetmiştir.^[22] İbnü'l-Cezerî sadece eseri nazmetmekle kalmamış kıraat tedrisini bu eser üzerinden devam ettirmiştir. *en-Neşr*'in manzûm tarzdaki özeti olan eser^[23] yazıldığı dönemden itibaren başta Osmanlı Devleti olmak üzere birçok İslâm ülkesinde kıraat eğitimine yön vermiştir.^[24] Yaklaşık 1019 beyitten^[25] meydana gelen manzûme üzerine, anlaşılması zor ve kapalı kalan kısımlarının izahı için birtakım şerhler kaleme alınmıştır.^[26]

el-Kasidetü't-Tâhira: İbnü'l-Cezerî'nin önde gelen öğrencilerinden Fahrud-dîn Ebu'l-Hasan Tâhir b. 'Arab b. İbrahim b. Ahmed el-İsfehânî (ö. 886/1481)^[27] tarafından kaleme alınan eserin tam adı *el-Kasidetü't-Tâhiriyye/Tâhira fi'l-kırââtî'l-âşr*'dir. Müellif eserde İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'ini manzûm hale getirmiştir. Ele aldığı konular ve tertip açısından *en-Neşr* ve *Tayyibetü'n-Neşr*'i takip etmiştir. 1153 beyitten oluşan manzûme vezin ve kafiye açısından *Şâtibiyye* örnek alınarak yazılmıştır. İbnü'l-Cezerî'nin övgüsüne mazhar olan ve O'nun telmihiyle *et-Tâhiriyye/Tâhira* diye isimlendirilen eser üzerine çeşitli şerhler kaleme alınmıştır.^[28]

[22] Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", 20/554.

[23] Ebu'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *Takrîbü'n-Neşr fi'l-kırââtî'l-âşr*, thk. Âdil İbrahim Muhammed Rifâ'î (Medine: Mecme'u'l-Melik Fehd li Tıbbâti'l-Mushaffîş-Şerîf, 1433/2012), 1/67.

[24] Mefail Hızlı, "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Derler ve Eserler", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/1 (Ocak 2008), 36.

[25] Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", 20/551-557.

[26] Eser hakkında geniş bilgi için bk. Ali Osman Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1996), 241-428; Yaşar Akaslan, *Tayyibetü'n-Neşr Şerhlerine Dair Bir İnceleme (Mûsâ Cârullah Örneği)* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 81-292.

[27] Fahrud-dîn Ebu'l-Hasan Tâhir b. 'Arab b. İbrahim b. Ahmed el-İsfehânî, *el-Kasidetü't-Tâhira fi'l-kırââtî'l-âşr*, thk. Yûsuf 'Avvâde Bedrî ed-Düleymî (Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 1441/2020), 47. Diğer bazı kaynaklarda vefat tarihi (ö. 857/1453'den sonra) şeklinde geçmektedir. bk. Ebu'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye fî tabakâti'l-kurrâ* (Kahire: Mektebetü İbn Teymiye, 1351/1932), 1/339; Kâtib Çelebî, *Keşfu'z-Zunûn*, 2/1341.

[28] Müellif ve eseri hakkında geniş bilgi için bk. Tâhir b. 'Arab, *el-Kasidetü't-Tâhira*, 38-50. Şenkîti, *Menhecü İbnü'l-Cezerî*, 1/148; Ebu'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *Ecvibetü'l-İmâm İbnü'l-Cezerî 'ale'l-mesâilî't-Tebrîziyye*, thk. Abdu'l-Azîz Muhammed Temîm ez-Zübî (Medine: Dâru Elif Lâm Mîm lî'n-Neşri ve't-Tevzî', 1437/2016), 49-50.

1.2. İhtisâr Çalışmaları

Takrîbü'n-Neşr fi'l-kırââtî'l-âşr: İbnü'l-Cezerî eğitim-öğretimde özellikle talebelere kolaylık olması için *en-Neşr*'ini 804/1401'de Bursa'da *Takrîbü'n-Neşr fi'l-kırââtî'l-âşr* (*et-Takrîb fi muhtasari'n-Neşr*) adıyla ihtisâr etmiştir. İbnü'l-Cezerî önce mufassal bir şekilde *en-Neşr* (*Neşr-i Kebîr*)'ini yazmış, ardından onu *Tayyibetü'n-Neşr* adıyla manzûm şeklinde muhtasar hale getirmiş, daha sonra da *Takrîbü'n-Neşr* adıyla nesir tarzında ihtisâr etmiştir.^[29] Kısa sürede kabul gören eser üzerine birtakım ta'likât ve ihtisâr çalışmaları yapılmıştır ki bunlardan biri de Zekeriyâ el-Ensârî'nin *Telhîsu Takrîbi'n-Neşr* adlı eseridir.^[30]

Muhtasarü'n-Neşr fi'l-kırââtî'l-âşr: Kıraat ilmi mütehasıslarından özellikle de tahrîrât denilince akla ilk gelen âlimlerden biri olan Mustafa b. Abdurrahman b. Muhammed el-İzmîrî tarafından kaleme alınan eser, *en-Neşr*'in bir muhtasarı mahiyetindedir.^[31] Nitekim İzmîrî eserin mukaddimesinde, *en-Neşr*'in mufassal olup zaptının zorluğunu, *Takrîbü'n-Neşr*'in ise muhtasar olmakla birlikte muhtelif tarikleri kapsamadığını ve bundan dolayı okuyucunun hatadan emin olamadığını; bu sebeple tilâvet esnasında değişik vecihlerin edâsının kolay olması için her bir kıraatin farklı tariklerini tek tek açıklayarak *en-Neşr*'i ihtisâr etmek istediğini ifade etmektedir.^[32] İzmîrî'nin *en-Neşr* üzerine yaptığı bu çalışma *Tahrîru'n-Neşr min tariki'l-âşr*, *Muhtasarü'n-Neşri'l-Kebîr* ve *Takrîbü husûlî'l-makâsîd fi tahrîci mâ fi'n-Neşri mine'l-fevâ'id* gibi değişik isimlerle de anılmaktadır.^[33]

1.3. en-Neşr Üzerine İnşa Edilen Çalışmalar/Eserler

Bu başlıktan kastımız büyük bir bölümünün İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'inden yapılan alıntılar/aktarımlar üzerine inşa edilen eserlerdir. Söz konusu özelliğe sahip birçok eser bulunmakla birlikte biz burada bu yönüyle ön plana çıkan ve kıraat alanında kendilerine en çok müracaat edilen birkaç müellifin çalışmalarını zikretmekle iktifa edeceğiz.^[34]

el-Büdüru'z-zâhira fi'l-kırââtî'l-âşri'l-mütevâtira: Ömer b. Kâsım en-Neşşâr^[35] (ö. 938/1531) tarafından kıraat-i aşere üzerine kaleme alınan eser birçok

[29] Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", 20/551-557; İbnü'l-Cezerî, *Takrîbü'n-Neşr*, 1/67.

[30] İbnü'l-Cezerî, *Takrîbü'n-Neşr*, 1/67.

[31] Mehmed Tahir Bursalı, *Osmanlı Müellifleri* (İstanbul: Matbaay-i Amire, 1333/1914), 1/28; Tayyar Altıkulaç, "İzmîrî, Mustafa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/530.

[32] Mustafa b. Abdurrahman b. Muhammed el-İzmîrî, *Muhtasarü'n-Neşr fi'l-kırââtî'l-âşr* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Lâleli, 66), 1b.

[33] *el-Fihrisü's-şâmil li't-türâsi'l-Arabiyyi'l-mahtût ulûmu'l-Kur'ân: Mahtûtâtü'l-Kırâa* (Amman: Cem'iyyetü Ammâlî'l-Metâbi't-Te'avvüniyye, 1994), 201-205.

[34] *en-Neşr* üzerine bina edilen diğer eserler/çalışmalar için bk. Şenkîti, *Menhecü İbni'l-Cezerî*, 1/147-149.

[35] Eser ve müellif hakkında geniş bilgi için bk. Ömer b. Kâsım en-Neşşâr, *el-Büdüru'z-zâhira fi'l-kırââtî'l-âşri'l-mütevâtira*, thk. Ali Muhammed Mu'avved - Âdil Ahmed 'Abdî'l-Mevcûd (Beirut: 'Âlemü'l-Kütüb, 1421/2000), 1/5-79.

yerinde *en-Neşr*'den yapılan alıntılar üzerine bina edilmiştir.^[36] Eser diğer birçok kıraat kitabından farklı olarak usûl konularını müstakil başlıklar altında değil de yeri geldikçe işlemesi, ayrıca bütün sûreler arasındaki vecihleri tasrih etmesi gibi özelliklerle öne çıkmaktadır.^[37]

Letâifü'l-işârât li funûni'l-kırâât: Ebu'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Kastallâni tarafından kıraat-i aşere ve buna ilave olarak dört şaz kıraat daha olmak üzere on dört kıraate dair telif edilen eserin en önemli kaynaklarından birisi İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'idir. Kastallâni eserinde özellikle kıraat-i aşere ile ilgili tahrîr ve tahlillerin büyük çoğunluğunu *en-Neşr*'den yapılan alıntılar üzerine kurmuştur.^[38]

İthâfî fûdalâi'l-beşer fi'l-kırâati'l-erba'ate 'aşer: Ahmed b. Muhammed ed-Dimyâti el-Bennâ tarafından kaleme alınan eser Kastallâni'nin *Letâifü'l-işârât*'ında olduğu gibi kıraat-i aşere ve dört şaz kıraat olmak üzere toplam on dört kıraati ihtiva etmektedir. Bennâ'nın kıraat ilmi sahasındaki yetkinliğinin bir göstergesi olarak kabul edilen eser,^[39] kıraat vecihleri ve şaz kıraatler çıkarılınca geriye kalan kısmıyla *en-Neşr* üzerine inşa edildiği görülmektedir. Müellif eserin mukaddimesindeki sebep-i telif bahsinde buna işaret etmiştir.^[40] Şaz kıraatler açısından *Letâifü'l-işârât*'ın, mütevâtir kıraatlar açısından da *en-Neşr*'in bir hulasası konumunda olan eser başta Osmanlı Devleti olmak üzere birçok İslâm ülkesinde takrib/aşru'l-kübrâ eğitiminde kendisine başvurulmuş eserler arasındaki yerini almıştır.^[41]

1.4. Şerh Çalışmaları

en-Neşr nesir tarzında olup birçok kıraat eserine göre mufassal olarak kaleme alındığından manzûm eserlere göre şerh edilmeye ihtiyaç duyulan pek fazla bir yönü bulunmamaktadır. Bununla birlikte son dönemlerde es-Sâlim Muhammed Mahmud eş-Şenkîti tarafından ders halkasında okunan ve bu esnada yapılan açıklamaları ihtiva eden ses kayıtları bir araya getirilerek *Şerhu'n-Neşr fi'l-kırâati'l-'aşr* adlı dört ciltlik eser meydana getirilmiştir.^[42]

[36] Örnekler için bk. Neşşâr, *el-Büdüru'z-zâhira*, 1/102, 103, 104, 105, 107, 108, 109, 110, 111.

[37] bk. Neşşâr, *el-Büdüru'z-zâhira*, 1/78-79, 87-88.

[38] Örnekler için bk. Kastallâni, *Letâifü'l-işârât*, 3/1000, 1005, 1009-1012. Eser ve müellif hakkında bilgi için bk. Şenel, Abdulkadir, "Kastallâni, Ahmed b. Muhammed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/583-584; Ahmet Kütükoğlu, *Kastallâni'nin Letâifü'l-işârât li Funûni'l-Kırâât Adlı Eserinin Kıraat İlmi Açısından İncelenmesi* (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 37-57, 105.

[39] Tayyar Altıkulaç, "Bennâ, Ahmed b. Muhammed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/458.

[40] Dimyâti, *İthâfî fûdalâi'l-beşer*, 5.

[41] Yusuf Alemdar, *Osmanlı'da Dâru'l-Kurrâ Müessesesi ve Kıraat Öğretimi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2003), 128.

[42] Şenkîti, *Şerhu'n-Neşr*, 1/5-7.

1.5. Akademik Çalışmalar

Kıraat ilminin dönüm noktalarından birini teşkil eden *en-Neşr* kaleme alındığı dönemden itibaren elde ettiği merkezi konumunu bugün de akademik çalışmalara yön vererek devam ettirmektedir. *en-Neşr* merkezli akademik çalışmaların ya da akademik çevrelerce yapılan çalışmaların genel olarak İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'deki menheci/metodu, *en-Neşr*'in tahkiki, *en-Neşr*'de lügat ve nahvî meseleler gibi konulara yoğunlaştığı görülmektedir. Bu çalışmalardan bazıları şunlardır:

Menhecü İbnü'l-Cezerî fî Kitâbihî “en-Neşr” me’a Tahkiki Kısımî'l-Usûl: es-Sâlim Muhammed Mahmud Ahmed eş-Şenkîti tarafından doktora tezi (Riyad 1421/2000) olarak hazırlanan çalışma *en-Neşr*'in birinci kısmını oluşturan usûl bölümünün tahkiki ile İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'deki metodunu ele almıştır.

en-Neşr fi'l-kırââtî'l-âşr: Bir önceki çalışmanın sahibi eş-Şenkîti doktora tezinde işlediği İbnü'l-Cezerî'nin metodu bölümüne bazı ilaveler yaparak *en-Neşr*'i altı cilt olarak tahkik etmiştir (Medine 1435/2015).

en-Neşr fi'l-kırââtî'l-âşr: Hâlid Hasan Ebu'l-Cûd'un beş cilt halinde tahkik ettiği çalışmanın en önemli özelliği sayfanın üst kısmında *Tayyibe*'nin beyitlerini, alt kısmında ise bu beyitlere karşılık gelen *en-Neşr*'in ilgili bölümlerini verip, adeta *Tayyibe*'nin *en-Neşr* ile şerh edilmesi şeklindeki sunumudur (Cezayir 1437/2016). Ayrıca İbnü'l-Cezerî'nin tahrîrâta dair kaleme aldığı iddia edilen ve *en-Neşr*'in matbu nüshalarında bulunmayan ancak bazı yazmalarında yer alan *Mefkûdâtü'n-Neşr* diye ifade edilen risâle Hâlid Hasan Ebu'l-Cûd tarafından tahkik edilerek *en-Neşr*'e ilave edilmiştir.^[43]

Neşru'l-kırââtî'l-âşr: Eymen Rüşdi Süveyd *en-Neşr*'i İbnü'l-Cezerî'nin kendi isimlendirmesine dayanıp daha önceki çalışmalardan farklı olarak *Neşru'l-kırââtî'l-âşr* adıyla tahkik etmiştir.^[44] Beş ciltlik bu çalışma İbnü'l-Cezerî'nin kıraatin ihtilafı meselelerini ele almadaki yöntemiyle, ayrıca *en-Neşr*'in isnâd ve masâdirine dair dipnotlarda verdiği ta'liklerle öne çıkmaktadır (Dimaşk 1439/2018).

İbnü'l-Cezerî Kur'an ve Kırâat: Abdülmecit Okçu tarafından kaleme alınan çalışma İbnü'l-Cezerî'nin kısa hayat hikâyesini ve *en-Neşr*'in ilk bölümünün (kıraatlerin senetleri başlığına kadar olan kısmın) tercümesini içermektedir (Erzurum 2001).^[45]

[43] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 5/277-334; İbnü'l-Cezerî, *Ecvibetü'l-İmâm İbni'l-Cezerî*, 23.

[44] Eymen Rüşdi Süveyd'in bu ismi tercih etmesinin sebebiyle alakalı olarak bk. Ebu'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-kırââtî'l-âşr*, thk. Eymen Rüşdi Süveyd (Dimaşk: Dâru'l-Gavsânî lî'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 1439/2018), 1/61-63.

[45] Ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığınca Bursa'da “Uluslararası İbnü'l-Cezerî Sempozyumu” (1-4 Kasım 2018) düzenlenmiştir. Mezkûr çalışmalar dışında ülkemizde daha çok *Tayyibe* ve *Mukaddime* üzerine çalışmalar mevcuttur.

1.6. Tahrîrât Çalışmaları

Çalışmamızın ana konusunu oluşturan tahrîrât çalışmaları ikinci bölümde ele alınacaktır.

2. EN-NEŞR MERKEZLİ TAHRİRÂT ÇALIŞMALARI

Kur'an kıraatinin her türlü tahrîf, telfîk ve tağyîrden uzak, nazil olduğu şekliyle muhafazası için kıraat vecihlerini rivayet eden asıl sahiplerine isnâd ederek, ortaya çıkabilecek karışıklıkları bertaraf etmek amacıyla yapılan çalışmalar şeklinde nitelendirmemiz mümkün olan tahrîrât çalışmaları, fiili olarak eski olmakla birlikte alan tanımlaması itibariyle oldukça yenidir.^[46]

Burada söz konusu çalışmaları bütün yönleriyle ele almak hem kapsam hem de araştırmamızın amacı itibariyle mümkün gözükmemektedir. Bununla birlikte makalemizi üzerine bina ettiğimiz *en-Neşr* merkezli tahrîrât çalışmalarını ortaya koymak için bu çalışmaları ana hatlarıyla sunmak yerinde olacaktır. Bu amaç doğrultusunda öncelikle tahrîrâtın tanımı, doğuşu, gelişimi ve müstakil bir ilim/alan haline gelişine; daha sonra İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr* ve *Tayyibetü'n-Neşr* adlı eserleri etrafında oluşan tahrîrâta ve tahrîrât ekollerine değinilecektir.

2.1. Tahrîrâtın Tanımı

Lügat Anlamı: Tahrîrât (تَحْرِيرَات), tahrîr (تَحْرِير) kelimesinin çoğuludur. Tahrîr ise harrara (حَرَّرَ) fiilinin mastarıdır. Tahrîr kelimesi sözlükte: “Kölelikten âzâd etme, esaretten kurtarma, araştırma, dikkatle inceleme, ayıklama, düzenleme, kayıt altına alma, sağlamaştırma, iyice gözden geçirme, fazlalıklardan arındırma, eksik ve kusurları giderme” gibi çeşitli anlamlarda kullanılmaktadır.^[47]

[46] Muhammed el-Mütevelli, *er-Ravdu'n-nadir fî tahrîri evcûhi'l-Kitâbi'l-Münîr*, thk. Hâlid Hasan Ebu'l-Cûd (b.y. 1425/2004), 46; İhâb Ahmed Fikrî, “Müşkiletül'l-hilâf fî tahrîrâtî'l-kirâât ve'l-hulûlü'l-mukteraha”, *Uluslararası "el-Kirââtü'l-Kur'âniyye fî'l-Âlemi'l-İslâmî Evda" ve Mekasid" Sempozyumu* (Merrakeş: Merkezu'l-İmam Ebû Amr ed-Dânî li'd-Dirâsâti ve'l-Buhûsi'l-Kur'aniyyeti'l-Mütehassisa, 2013), 2/611; Halîcî, *Şerh-u Mukarribi't-tahrîr*, 49.

[47] İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh tâcü'l-lügâ ve sihâhu'l-'Arabîyye*, thk. Ahmed 'Abdulğafûr 'Attâr (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâ'în, 1407/1987), 2/629; Ebû Abdillâh Zeynüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. 'Abdilkâdir er-Râzî, *Mühtârû's-Sihâh*, thk. Yûsuf eş-Şeyh Muhammed (Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1420/1999), 69; Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1414/1993), 4/184; Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *el-Kamûsu'l-muhîd* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1426/2005), 375; Muhammed Murtazâ ez-Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs* (b.y.: Dâru'l-Hidâye, ty.), 10/588; İbrahim Muhammed Cermî, *Mu'cemü 'ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Kalâm, 1422/2001), 80.

Istilâh Anlamı: Tahrîrâtın kıraat ilmindeki anlamıyla alakalı birçok tanım yapılmıştır. Bunların bir kısmı genel tanımlamalar iken diğer bir kısmı ise *en-Neşr* ve *Tayyibe*'yi merkeze alan tanımlamalardır. Kıraat ilmi ve özellikle tahrîrâta dair çalışmalarıyla öne çıkan son dönem araştırmacılarından birkaçının tanımını zikrederek bu tanımlamalar üzerinden konunun kapsamını çizmeye çalışacağız.

Abdurrâzık b. İbrâhîm Mûsâ tahrîrâtı şöyle tanımlamaktadır: “Kıraati gözden geçirip hata ve kapalılıklardan arındırarak kıraatlerin terkiбинin/telfikinin, rivayetlerin birbirine karıştırılmasının ve kıraati onu, okuyandan başkasına nispet edilmesinin önüne geçmektir.”^[48]

İhâb Fikrî de tahrîrât çalışmalarını şöyle izah etmektedir: “Müelliflerce mutlak olarak zikredilen kıraat vecih ve rivayetlerinin takyîd edilmesi için yapılan; bunu da mezkûr kitapların isnâd edildiği tariklere ve müelliflerince rivayet edilen ihtiyarlara uygun olarak yerine getiren inceleme ve araştırma çalışmalarıdır.”^[49]

İhâb Fikrî bu mufassal tanımın ardından onu şu şekilde ihtisâr etmiştir: Tahrîrât, “Kitaplardan birinin zahirinden/ilk bakışta cevazı anlaşılabilir bazı vecihlerin okunmasının men’i/devre dışı bırakılmasıdır.”^[50]

Hâlid Hasan Ebu’l-Cûd ise *en-Neşr*'i merkeze alarak tahrîrâtı şöyle tanımlamaktadır: “*en-Neşr*'de zikri geçen kıraatlerin gözden geçirilmesini, ayıklanmasını ve üzerinde ihtilâfın/farklı okumaların bulunduğu kıraatlerin terkiбинin/birbirine karışmasının önlenmesini konu edinen ve bunu da her bir tariki sahibine isnâd ederek bir harfin/vechin kendisinden nakledilenin dışındakilere nispet edilmemesini sağlamak suretiyle yerine getiren bir ilim/disiplindir.”^[51]

Bu tanımlar göz önünde bulundurularak amacı, kapsamı ve yöntemini de kuşatacak şekilde tahrîrât çalışmalarını şöyle tanımlayabiliriz:

Kıraatleri nakleden müellefâtın gözden geçirilip tetkik edilmesini, müelliflerince mutlak ifadelerle zikredilen bazı vecihlerin, yine müelliflerin kaynaklarına gidilerek takyîd/tahsis edilmesini, kitabın zâhirinden/ilk bakışta cevazı anlaşılabilir bazı vecihlerin men’ini/engellenmesini ve böylece kıraatlerin edâsı esnasında vecihlerin kendisinden varit olmayan kimselere nispet

[48] Süleymân b. Hüseyin b. Muhammed el-Cemzûrî, *el-Fethu’r-Rahmânî şerhu Kenzi’l-me’ânî bi tahrîri Hirzi’l-emânî*, thk. Abdurrâzık b. Ali b. İbrâhîm Mûsâ (Riyad: Dâru İbnî’l-Kayyîm, 1426/2005), 24-25.

[49] Fikrî, “Müşkiletül’l-hilâf”, 2/611.

[50] Fikrî, “Müşkiletül’l-hilâf”, 2/611.

[51] Mütevellî, *er-Ravdu’n-nadîr*, 42.

edilmesi sonucu ortaya çıkabilecek terkîb ve telif gibi hataların bertaraf edilerek Kur'an'ın nazil olduğu şekliyle okunmasını amaç edinen çalışmalardır.^[52]

2.2. Tahrîrâtın Amacı ve Faydası

Tahrîrât çalışmalarının amacı, Kur'an kıraatlerinin Hz. Peygamber'den vârid olduğu şekliyle intikali ve muhafaza edilmesidir.^[53] Bu amaçla tahrîrât çalışmaları kıraat naklinde bulunan müellefâtı derinlemesine gözden geçirip mezkûr eserlerin zâhirinden cevazı anlaşılabilir bazı vecihleri yine bu kitapların kaynaklarına müracaatla böyle bir vechin olmadığını tespit ederek men' eder/engeller. Aynı şekilde eser sahiplerinin mücmel bıraktığı birtakım yerleri tafsîl edip mutlak ifadelerle aktardığı bazı vecihleri tahsîs/takyid eder.^[54] Kıraat nakillerini tetkike tabi tutarak hangi vechin hangi kanalla/tarikle geldiğinin tespitini yaparak o vechin başkalarına nispet edilmesinin önüne geçer. Böylece kıraatlerin cem'i esnasında okunması caiz olan vecihler ile terkîb sebebiyle okunması caiz olmayan vecihleri açıklayarak birbirinden ayırt eder ve hatalı okumalara mani olur.^[55]

2.3. Tahrîrâtın Kapsamı ve Yöntemi

Tahrîrâtın Kapsamı: Tahrîrâtın kapsamını iki açıdan ele almak mümkündür:

1. Konusu İtibariyle: Üzerinde ihtilafın/farklı okumaların bulunduğu ve okunmasının vacip/gerekli olduğu kıraat vecihlerini konu edinir.^[56] Üzerinde ihtilafın/farklı okumaların bulunduğu ancak herhangi birinin okunmasının caiz/serbest

[52] Fikrî, "Müşkiletül'l-hilâf", 2/611; Muksim Muhtâr, "İlmü't-tahrîrât beyne't-tarîkatil-mağribiyye ve't-tarîkatil-meşrikiyye", *Uluslararası "el-Kırââtü'l-Kur'âniyye fî'l-Âlemi'l-İslâmî Evda" ve Mekasid" Sempozyumu* (Merrakeş: Merkezu'l-İmam Ebû Amr ed-Dâni li'd-Dirâsâti ve'l-Buhûsi'l-Kur'âniyyeti'l-Mütehassisa, 2013), 2/577-578; Mütevellî, *er-Ravdu'n-nadîr*, 42; Cemzûrî, *el-Fethu'r-Rahmânî*, 24-25; Halîcî, *Şerh-u Mukarribi't-tahrîr*, 49; Abdurrâzık b. Ali b. İbrâhîm Mûsâ, *Teemmülât havle tahrîrâtî'l-ulemâi li'l-kırââtî'l-mütevâtira* (Medine: Matâbi'u'r-Raşîd, 1413/1992), 2; İbrâhîm b. Se'îd ed-Düserî, *Muhtasaru'l-İbârât li mu'cemi mustalahâtî'l-kırâât* (Riyad: Dâru'l-Hadâra li'n-Neşri ve't-Tezî', 1429/2008), 42; Muhammed b. Ahmed el-Mütevellî, "el-Burhânü'l-esdak ve's-sıratu'l-muhakkak fî men'i'l-ğunneti li'l-Ezrak", *Mecelletü Ma'hedi'l-İmam eş-Şâtîbî*, thk. 'Abdulkayyûm b. 'Abdülğafur es-Sindî, 13, (1433/2012), 13/363; Muhammed Temîm b. Mustafa 'Âsim ez-Zübî, *Teysîru'l-fettâhî'l-alim şerhu Tenkîhi Fethi'l-Kerîm fî tahrîri evcühil-Kur'âni'l-Azîm* (Medine: Müessesetü'd-Duhâ, 1439/2018), 7; Ferîde Sekyû, "et-Tahrîrât ve'l-ihtiyârât fî'l-kırââtî'l-Kur'âniyye ve 'alâkatühâ bi ikrâi'n-Nebiyî sallellâhü 'aleyhi ve selleme ve ikrârihi", *Mecelletü Câmî'ati'l-Emîr 'Abdi'l-Kâdir li'l-Ulûmi'l-İslâmiyye*, 30/2 (2016), 16; Mehmet Emin Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmî* (Ankara: Otto, 2016), 92-93; Akdemir, "Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi", 85.

[53] Mûsâ, *Teemmülât*, 2; Fikrî, "Müşkiletül'l-hilâf", 2/612-613; Mütevellî, *er-Ravdu'n-nadîr*, 46; Cemzûrî, *el-Fethu'r-Rahmânî*, 23-24.

[54] Fikrî, "Müşkiletül'l-hilâf", 2/612-613; Muhtâr, "İlmü't-tahrîrât", 580; Mütevellî, *er-Ravdu'n-nadîr*, 46; Cemzûrî, *el-Fethu'r-Rahmânî*, 23-24.

[55] Cemzûrî, *el-Fethu'r-Rahmânî*, 24-26; Şenkîti, *Menhecü İbnî'l-Cezerî*, 1/125; es-Sâlim Muhammed Mahmud Ahmed eş-Şenkîti, "Mesâilü mine't-tahrîrâtî beyne'd-dirâyeti ve'r-rivâye", *Uluslararası "el-Kırââtü'l-Kur'âniyye fî'l-Âlemi'l-İslâmî Evda" ve Mekasid" Sempozyumu* (Merrakeş: Merkezu'l-İmam Ebû Amr ed-Dâni li'd-Dirâsâti ve'l-Buhûsi'l-Kur'âniyyeti'l-Mütehassisa, 2013), 2/649; Akdemir, "Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi", 87-88.

[56] Muhammed Emin Efendi, *Zühru'l-erîb* (İbrahim Efendi, 11), 139a-139b.

olduğu vecihler tahrîrâtın kapsamına girmez.^[57] Örneğin, vakf esnasında medd-i ârizda ortaya çıkan tûl, tevessut, kasr, revm ve işmâm gibi okuyucunun tercihine bırakılan vecihler tahrîrât alanına dâhil değildir.^[58]

2. Kaynak Kitaplar İtibariyle: Tahrîrât çalışmaları genel olarak sahih kıraatleri nakleden kitaplar üzerinde icra edilmekle birlikte; *Tayyibe* başta olmak üzere *Şâtıbiyye* ve *Dürre*^[59] gibi daha çok manzûm tarzda kaleme alınan, yapıları gereği açıklanmaya, takyîd ve tahsîse ihtiyaç duyan eserler üzerinde yoğunlaşmıştır. Özellikle tarih sayıları bine ulaşması sebebiyle *en-Neşr* ve *Tayyibe*, tahrîrât çalışmalarının merkezini oluşturmaktadır.^[60]

Tahrîrâtın Yöntemi: Tahrîrât çalışmalarının yöntem olarak ortak noktası, üzerinde tâhrîrde bulunulacak eserin tarihlerini ve kaynaklarını dikkate alarak bunlar üzerinden gerekli takyîd ve tahsîsin gerçekleştirilmesidir. Bir başka ifadeyle incelenecek olan eserin kaynaklarıyla birlikte tahlil edilmesidir.^[61] Genel durum böyle olmakla birlikte tetkik edilen eserle kaynakları arasında farklı anlaşılabilir bir durumla karşılaşınca söz konusu eserin zahiri ile mi, yoksa kaynaklardaki bilgi ile mi amel edileceği gibi konularda izlenecek ve takip edilecek yol açısından farklı yaklaşımlar benimsenmiştir.^[62] Söz konusu bu farklılığa “İbnü'l-Cezerî sonrasında tahrîrât ve ekoller” başlığında değinilecektir.

2.4. Tahrîrâtın Doğuşu ve Gelişimi

Tahrîrâtın mefhum manası itibariyle ortaya çıkışının^[63] Hz. Peygamber'in nazil olan Kur'an âyetlerini ashâbına aktarıp talim ettirmesiyle eş zamanlı olduğunu söy-

[57] Zübî, *Teysîru'l-fettâhî'l-âlim*, 7-8; İbnü'l-Cezerî, *Ecvibetü'l-İmâm İbnî'l-Cezerî*, 16-17.

[58] Zübî, *Teysîru'l-fettâhî'l-âlim*, 7-8; İbnü'l-Cezerî, *Ecvibetü'l-İmâm İbnî'l-Cezerî*, 16-17.

[59] *Şâtıbiyye* ve *Dürre* üzerine yapılan tahrîrât çalışmaları *en-Neşr* ve *Tayyibe* üzerine yapılan çalışmalara nispetle oldukça azdır. bk. İbrâhîm b. Se'îd ed-Düserî, *el-İmâmü'l-Mütevelli ve cühûdühû fî 'ilmi'l-kırâât* (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1420/1999), 335.

[60] Mütevelli, *er-Ravdu'n-nadîr*, 42; Halîcî, *Şerh-u Mukarribî't-tahrîr*, 49; Akdemir, “Kıraat İlminde Tahrîrât Me-selesi”, 86-87.

[61] Fikrî, “Müşkiletül'l-hilâf”, 2/611; Muhtâr, “İlmü't-tahrîrât”, 578; Mütevelli, *er-Ravdu'n-nadîr*, 40-42; Cemzûrî, *el-Fethu'r-Rahmânî*, 23-25; Halîcî, *Şerh-u Mukarribî't-tahrîr*, 49-50; Düserî, *Muhtasarul-İbârât li mu'cemi mustalahâtî'l-kırâât*, 42; Zübî, *Teysîru'l-fettâhî'l-âlim*, 7-8; İbnü'l-Cezerî, *Ecvibetü'l-İmâm İbnî'l-Cezerî*, 16-17.

[62] Mütevelli, *er-Ravdu'n-nadîr*, 49-50; Fikrî, “Müşkiletül'l-hilâf”, 2/612-613; Muhtâr, “İlmü't-tahrîrât”, 581.

[63] Tahrîrâtın ortaya çıkışıyla alakalı farklı yaklaşımlar mevcuttur. Söz konusu yaklaşımlar incelendiğinde bunların olaya bakış açısından tevelli ettiği görülmektedir. Bu yaklaşımları dört başlıkta özetlemek mümkündür: **Birincisi**, tahrîrât vahyin inzâlî ile birlikte başlamıştır. bk. Fikrî, “Müşkiletül'l-hilâf”, 2/612-613; Mütevelli, *er-Ravdu'n-nadîr*, 46; Zübî, *Teysîru'l-fettâhî'l-âlim*, 8. **İkincisi**, tahrîrât hicri beşinci asırda kıraatlerin cem'i ile beraber ortaya çıkmıştır. bk. Müsâ, *Teemmülât*, 2-3; Mütevelli, *er-Ravdu'n-nadîr*, 46; Muhtâr, “İlmü't-tahrîrât”, 581. **Üçüncüsü**, Tahrîrât İbnü'l-Cezerî ile birlikte başlamıştır. bk. Mütevelli, *er-Ravdu'n-nadîr*, 47; Muhtâr, “İlmü't-tahrîrât”, 581. **Dördüncüsü**, tahrîrât Şehhâzetü'l-Yemenî (ö. 987/1579) ve/veya Muhammed el-Avfi (ö. 1052/1642) ile birlikte başlamıştır. bk. İbrâhîm b. Alî b. Alî Şehâse es-Semen-nûdî, *Câmi'u'l-hayrât fî tecvîdi ve tahrîri evcühî'l-kırâât*, nşr. İbrâhîm el-Mezrûî, (Kuveyt: Vizâratü'l-Evkâf ve's-Şuñî'l-İslâmiyye, 1428/2007), 486; Düserî, *el-İmâmü'l-Mütevelli*, 337; Mütevelli, *er-Ravdu'n-nadîr*, 47.

lemek mümkündür.^[64] Hz. Ömer ile Hişâm b. Hakîm arasında cereyan eden olay tahrîrâtın amelî/tatbîkî olarak sahâbe döneminde başladığının bir göstergesidir. Bu olay kısaca şöyledir: Hz. Ömer Hişâm b. Hakîm'in arkasında namaz kılarken Furkân sûresini kendisinden farklı harfler/vecihler ile okuduğunu işitince bunları kimden öğrendiğini sorar. Hişâm b. Hakîm Rasûlüllâh'tan (s.a.s.) öğrendiğini söyleyince Hz. Ömer Hişâm b. Hakîm'i Rasûlüllâh'ın (s.a.s.) huzuruna götürür ve olayı anlatır. Bunun üzerine Hz. Peygamber Hişâm b. Hakîm'e daha önce okuduğu gibi okumasını emreder. Hişâm okumasını bitirince Rasûlüllâh (s.a.s.): "Bu şekilde indirildi" buyurur. Ardından Hz. Ömer'e okumasını emreder, Hz. Ömer de okumasını bitirince Rasûlüllâh (s.a.s.): "Bu şekilde indirildi. Kur'an yedi harf üzere indirilmiştir. Ondan kolayınıza geleni okuyunuz." buyurur.^[65]

Bir başka olay da Abdullah b. Mes'ûd'un naklettiği şu hadisedir: Rahmân sûresinin okunuşunda bir grupla ihtilafa düştük. Sorunun vuzûha kavuşturulması için Rasûlüllâh'a (s.a.s.) gidip olayı arz ettik. "İhtilafa düştük" sözünü duyunca Hz. Peygamber'in yüzü bir anda değişti ve "Sizden öncekiler ihtilafa helak oldular." dedi. Yanında bulunan Hz. Ali'ye emretti, Hz. Ali de: "Rasûlüllâh (s.a.s.) sizden her birinizin öğrettiği gibi okumasını emrediyor, sizden öncekileri ihtilaf helak etti." demesi üzerine olayı nakleden sahâbi şöyle devam eder: "Bunun üzerine kalktık ve her birimiz arkadaşının okumadığı bir harf/vecih ile okumaya devam etti."^[66]

Zikri geçen bu hadiseler sahâbenin, kıraati Rasûlüllâh'tan (s.a.s.) hangi vecih ve kanalla aldıysa onu muhafaza edip tarikleri birbirine karıştırmadıklarının; dolayısıyla da tahrîrâtın "tarik ve vecihlerin birbirine karıştırılmadan muhafaza edilmesi" anlamını gerçekleştirdiklerinin en bariz göstergesidir. Bütün bunları göz önünde bulundurarak tahrîrâtın amelî/pratik yönü itibarıyla sahâbe döneminde başladığı söylenebilir.

Sahâbe devri ile birlikte başlayan Kur'an kıraatinin infirâd usûlü/her bir rivayetin ayrı ayrı hatim ile okunması hicri 5. asra kadar devam etmiştir.^[67] İnfirâd usû-

[64] Mütevellî, *er-Ravdu'n-nadîr*, 46; Fikrî, "Müşkiletül'l-hilâf", 2/612-613; Muhtâr, "İlmü't-tahrîrât", 580; Zü'bî, *Teyşîru'l-fettâhî'l-alîm*, 8; İbnü'l-Cezerî, *Ecvibetü'l-İmâm İbni'l-Cezerî*, 17; Muhammed b. Muhammed b. Halîl b. İbrahim ed-Dabbâh, *Fethu'l-aliyyî'r-Rahmân fî şerhi Hibetü'l-Mennân*, thk. Sabbâh Abdulcebbâr Alî Buhârî (Mekke: Câmî'atü Ümmi'l-Kurâ, Yüksek Lisans Tezi, 1435/2013), 16.

[65] Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, nşr. Muhammed Zühreir b. Nâsir (b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), "Fedâilü'l-Kur'ân", 5; "Husûmât", 3; Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmi'u's-sahîh*, nşr. Muhammed Fuâd 'Abdu'l-Bâkî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, t.y.), "Salâtü'l-Müsâfirîn", 48. Ayrıca kıraat farklılıklarının sebepleri hakkında bk. Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ammâr b. Ebî'l-Abbâs el-Mehdevî, *Be'yânü's-sebebi'l-müci'bi li'htilâfî'l-kırâât ve kesrati't-turuki ve'r-rivâyât*, thk. Ahmed b. Fâris es-Sellûm (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1427/2006), 37-41.

[66] Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, Müsned, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Kahire Dâru'l-Hadîs, 1416/1995), 1/527; Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *Sahîhu İbn Hibbân*, thk. Şu'ayb el-Arnâvut (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1414/1993); 3/22.

[67] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 3/432-442; Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr b. Muhammed es-Süyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru İbni Kesîr, 1416/1996), 1/318-319; Muhammed Emin Efendi, *Zühru'l-erîb* (İbrahim Efendi, 11), 135a-135b; Mûsâ, *Teemmülât*, 2-3; Mütevellî, *er-Ravdu'n-nadîr*, 46; Dabbâh, *Fethu'l-aliyyî'r-Rahmân*, 16.

lünün çok fazla zaman alması ve benzeri sebeplerden dolayı kıraatlere karşı azalan ilgiyi tekrar artırmak gayesiyle hicri 4. asrın sonları ile 5. asrın başından itibaren ihdas edilen indirâc/bir hatimde bütün kıraat vecihlerinin bir arada okunması usûlü günümüze kadar devam edegelmiştir.^[68]

Kıraatlerin toplanmasına yönelik ilk telif faaliyetleri ve ardından hicri 5. Asırda Mekki b. Ebî Tâlib (ö. 437/1015), Ebû Amr ed-Dânî (ö. 444/1053), el-Ehvâzî (ö. 446/1055), İbn Şeydâ (ö. 450/1059), el-Hüzelî (ö. 465/1073) ve İbn Şüreyh (ö. 476/1084) gibi âlimler döneminde uygulamaya konulan indirâc usûlü, terkîb ve telfike düşmemek için tarik ve vecihlerinin iyice tetkik edilip ayıklanmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu da tahrîrâtın nazarî/teorik olarak varlık sahasına çıkmasına zemin hazırlamıştır.^[69] Ancak bu dönemde tahrîrât çalışmaları henüz müstakil bir hüviyet kazanmamıştır. Daha çok, *et-Teysîr* ve *Hirzû'l-emânî* gibi kıraat, rivayet ve vecihlerinin açıklandığı eserlerle mündemiç bir görünüm arz etmiştir.^[70]

Sahâbe dönemi ile amelî/pratik olarak başlayan, ilk telif faaliyetlerini takiben 5. asırdan itibaren kıraatlerin cem'i ile birlikte nazarî/teorik olarak da devam eden tahrîrât çalışmaları, 8. asrın sonuna kadar müstakil bir yapı arz etmeksizin kıraat kitapları içerisinde gelişerek varlığını sürdürmüştür.^[71] *Şâtibiyye* şerhlerinde de görüleceği üzere İbnü'l-Cezerî'ye kadar devam eden bu süreçte daha çok, kitabın içerdiği kıraat meselelerinin açıklanmasıyla yetinilmiştir.^[72]

2.5. Tahrîrâtın Müstakil Bir Alan Haline Gelişi

Tahrîrât çalışmaları İbnü'l-Cezerî dönemi ile birlikte müstakil bir alan/disiplin haline gelmiştir.^[73] Daha önce tedrisine devam edilen *et-Teysîr* ve *eş-Şâtibiyye* gibi kıraat-i seb'âya dair eserlerin kıraat ve rivayet sayıları oldukça azdı. Her bir kıraat imamının ikişer ravisi olmak üzere toplam on dört rivayeti içeriyorlardı.^[74] Mezkûr kitapların içerdiği kıraat-i seb'âyı kıraat-i aşere'ye tamamlamak üzere İbnü'l-Cezerî'nin kaleme aldığı *Tahbîru't-Teysîr* ve bu eserin muhtevasını manzûm hâle getirdiği *ed-Dürretü'l-mudiyye*' de Ebû Ca'fer, Ya'kûb ve Halef için ikişer ravi ortaya

[68] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 3/432-442; Muhammed Emin Efendi, *Zühru'l-erîb* (İbrahim Efendi, 11), 135a-135b.

[69] Mûsâ, *Teemmülât*, 2; Mütevellî, *er-Ravdu'n-nadîr*, 46; Muhtâr, "İlmü't-tahrîrât", 581; Dabbâh, *Fethu'l-aliyyi'r-Rahmân*, 16.

[70] Fikrî, "Müşkiletül'l-hilâf", 2/613-614; Muhtâr, "İlmü't-tahrîrât", 581; Mütevellî, *er-Ravdu'n-nadîr*, 46.

[71] İbrâhîm el-Abîdî, *et-Tehârîru'l-müntehabe 'alâ metni't-Tayyibe*, thk. Cemâluddîn Muhammed Şeref (Tanta: Dârû's-Sahâbe li't-Türâs, t.y.), 42; Mütevellî, *er-Ravdu'n-nadîr*, 46-48; Fikrî, "Müşkiletül'l-hilâf", 2/613-614; Dabbâh, *Fethu'l-aliyyi'r-Rahmân*, 16.

[72] İhâb Ahmed Fikrî, "Günümüz Kıraat Tedrisatında (Tayyibe Merkezli) Tahrîrât Çalışmalarının Yeri", *Uluslararası 2. Kıraat Sempozyumu Tarihten Günümüze Kıraat İlimi* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2021), 304-305.

[73] Mütevellî, *er-Ravdu'n-nadîr*, 46-47; Halîcî, *Şerh-u Mukarribi't-tahrîr*, 50; Muhtâr, "İlmü't-tahrîrât", 581-582; Zübî, *Teysîru'l-fettâhi'l-alîm*, 8-9; İbnü'l-Cezerî, *Ecvibetü'l-İmâm İbni'l-Cezerî*, 21.

[74] Çetin, "et-Teysîr", 41/57; Fatih Çollak, "eş-Şâtibiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/377-379.

koymuştur.^[75] Dolayısıyla kıraat-i aşere'de/el-‘aşru’s-suğrâ'da toplamda yirmi ravinin rivayeti söz konusu olmaktadır ki bu rivayetlerin tefriki çok zor değildir.^[76] Bu sebeple söz konusu eserlerin içerdiği kıraat ve rivayetleri tahrîr etmek için bu dönemde (İbnü'l-Cezerî öncesi dönem) ayrıca bir tahrîrât çalışmasına ihtiyaç duyulmamıştır.^[77]

Ne zaman ki İbnü'l-Cezerî yukarıda zikri geçen on kıraat imamının yirmi ravisinin her birine ikişer tarik, her bir tarike yine ikişer tarik olmak üzere yaklaşık bin^[78] tarike kadar ulaşan silsileyi içeren *en-Neşr*'ini kaleme aldı, o zaman zorunlu olarak tahrîrât çalışmalarına ihtiyaç hâsıl oldu.^[79] Nitekim İbnü'l-Cezerî'nin “Bu tarikleri tayin edip tafsil etmemizin ve her bir tarikin rivayetlerini içeren kitapları zikretmemizin amacı terkîbin ortadan kalkmasıdır. Bunlar birbirinden ayrılır ve açıklanırsa terkîb ortadan kalkar.”^[80] sözü tahrîrât çalışmalarının gerekliliğini ifade etmektedir.

İbnü'l-Cezerî *en-Neşr* içerisinde rivayet ve tarikleri temyiz eden tahrîrât örnekleri ortaya koyduğu gibi bu meseleye dair müstakil risaleler de kaleme almıştır.^[81]

İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'de ortaya koyduğu tahrîrâta örnek olarak şunu zikredebiliriz: İbnü'l-Cezerî Hafs rivayetinde kat' hemzesinden önce gelen sakin harfte sekteli ve sektesiz iki vecih rivayet etmiştir.^[82] Yine bir başka yerde Hafs rivayetinde medd-i munfasılın kasırlı ve medli (tevessutlu) okunuşunu rivayet etmiştir.^[83] Söz konusu iki rivayet birlikte düşünüldüğünde bu durum bizi zorunlu olarak medd-i munfasılın hem kasrı hem de meddi (tevessutu) ile sektenin okunulabileceği şeklinde bir sonuca götürmektedir. Ancak durum böyle değildir. İbnü'l-Cezerî Hafs'ın tariklerinden hangisinin sekt, hangisinin medd-i munfasılın kasr ve medli (tevessutlu) okuduğunu ortaya koyarak bu yanlış anlaşılmayı bertaraf etmiştir. İbnü'l-Cezerî Hafs rivayetinde hemze öncesinde sekte uygulamasını el-Uşnânî (ö. 307/919) kanalıyla Ubeyd b. es-Sabbâh (ö. 219/834) tarikinden nakletmiştir.

[75] *Tahbîru't-Teysîr ve ed-Dürretü'l-mudiyye* hakkında bilgi için bk. Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, 205-219; Eymen Rüşdî Süveyd, *Manzûmetü'd-Dürretü'l-mudiyye fî'l-kırâti's-selâseti'l-merdiyeye* (Dımaşk: Mektebetü İbnü'l-Cezerî, 1431/2010), 1.

[76] Mûsâ, *Teemmülât*, 5; Mütevellî, *er-Ravdu'n-nadîr*, 47-48.

[77] Fikrî, “Günümüz Kıraat Tedrisatında (Tayyibe Merkezli) Tahrîrat Çalışmalarının Yeri”, 304-305.

[78] Eymen Rüşdî Süveyd, *en-Neşr*'in tarik sayısının 1018 olduğunu, hatta İbn Gâlbûn'un *İrşâd*'ından ilave ettiği 5 tarikte birlikte *en-Neşr*'in tarik sayısının 1023'e ulaştığını ifade etmektedir. bk. İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-kırâti'l-aşr*, 1/645-646.

[79] Mütevellî, *er-Ravdu'n-nadîr*, 48; Halîcî, *Şerh-u Mukarribi't-tahrîr*, 50.

[80] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/538.

[81] Halîcî, *Şerh-u Mukarribi't-tahrîr*, 50-51; Zübî, *Teysîru'l-fettâhi'l-alîm*, 10-11; İbnü'l-Cezerî, *Ecvibetü'l-İmâm İbnü'l-Cezerî*, 21-23; Muhtâr, “İlmü't-tahrîrât”, 581-582.

[82] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/454-456.

[83] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/462.

Bu tarihte medd-i munfasılın kasrı yoktur.^[84] Aynı şekilde Hafs rivayetinde medd-i munfasılın kasrını Fil (ö. 289/902) kanalıyla Amr b. es-Sabbâh (ö. 221/836) tarikinden nakletmiştir. Bu tarihte de hemze öncesinde sekte uygulaması yoktur.^[85] Sonuç olarak hemze öncesinde sekte uygulamasını (el-Uşnânî kanalıyla Ubeyd b. es-Sabbâh tarikine tahsis ederek) sadece medd-i munfasılın meddi (tevessutu) ile okunabileceğini ortaya koymuştur.^[86] İbnü'l-Cezerî burada metinden ilk bakışta cevazı anlaşılabilir vechlerin her birini nakledenlerine nispet etmek suretiyle vechleri takyîd/tahsis ederek bir tahrîrât örneği ortaya koymuştur.^[87]

İbnü'l-Cezerî tahrîrâta dair iki müstakil eser/risâle kaleme almıştır. Bunlardan birincisi, *en-Neşr*'in matbu nüshalarında bulunmayan ancak bazı yazmalarında yer alan ve *Mefkûdâtü'n-Neşr fi'l-kırââtî'l-âşr*^[88] diye ifade edilen, yaklaşık on varaklık risâledir.^[89] Bu risâlede İbnü'l-Cezerî Verş rivayetinin Ezrak tarikine göre yirmi yedi meseleyi tahrîr etmiştir.^[90] Söz konusu risâleyi Hâlid Hasan Ebu'l-Cûd, tahkiki yapılmış olduğu *en-Neşr* kitabının beşinci cildine (üç nüsha üzerinden tahkik ederek) ilave etmiştir.^[91]

İkincisi ise *el-Mesâilü't-Tebrîziyye* adıyla şöhret bulan risâledir.^[92] Yirmi varaklık risâlede İbnü'l-Cezerî Tebriz şehrinde, tahrîrâta dair kırk bir meselede kendisine yöneltilen soruları cevaplandırmıştır.^[93] Risâle Abdu'l-Azîz Muhammed Temîm ez-Zü'bî tarafından *Ecvibetü'l-İmâm İbni'l-Cezerî 'ale'l-mesâilü't-Tebrîziyye fi'l-k-irâât* adıyla önce yüksek lisans tezi olarak tahkik edilmiş, ardından da neşredilmiştir (Medîne 1437/2016).

[84] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/462.

[85] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/462.

[86] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/462.

[87] Halîcî, *Şerh-u Mukarribi't-tahrîr*, 49-50; Fikrî, "Günümüz Kıraat Tedrisatında (Tayyibe Merkezli) Tahrirat Çalışmalarının Yeri", 314-315; Zü'bî, *Teysîru'l-fettâhi'l-alîm*, 9-10; İbnü'l-Cezerî, *Ecvibetü'l-İmâm İbni'l-Cezerî*, 22.

[88] İbnü'l-Cezerî, *Ecvibetü'l-İmâm İbni'l-Cezerî*, 23; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/279.

[89] Muhtâr, "İlmü't-tahrîrât", 582; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/279.

[90] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/292-334; Muhtâr, "İlmü't-tahrîrât", 582; Zü'bî, *Teysîru'l-fettâhi'l-alîm*, 10-11; İbnü'l-Cezerî, *Ecvibetü'l-İmâm İbni'l-Cezerî*, 23.

[91] Bu risâlenin İbnü'l-Cezerî'ye mi yoksa öğrencilerinden birine mi ait olduğu konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Her ne olursa olsun bu, eserin müstakil bir tahrîrât çalışması olduğuna hâlel getirmemektedir. Eser hakkındaki değerlendirmeler için bk. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/277-334; Zü'bî, *Teysîru'l-fettâhi'l-alîm*, 10-11.

[92] İbnü'l-Cezerî, *Ecvibetü'l-İmâm İbni'l-Cezerî*, 9, 62; Ali b. Süleyman b. Abdullân el-Mansûrî, *Tahrîru't-turuk ve'r-rivâyât*, thk. Hâlid Hasan Ebu'l-Cûd (Kahire: Mektebetü Evlâdîş-Şeyh li't-Türâs, 2011), 137; Ahmed er-Rüşdî b. Yusuf b. Hüseyin b. Ahmed (Yusuf İmamefendizâde), *Mürşidü't-taleb ilâ idâhi vucûhi ba'di âyâtü'l-Kur'ânîyye min turuki't-Tayyibe* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 71), 38b; Ahmed b. Ömer el-Eskâtî, *Ecvibetü'l-mesâilü'l-müşkilât fi 'ilmi'l-kırâât*, thk. Emin Muhammed Ahmed eş-Şenkîfî (Riyad: Dâru Kü'nûz İşbîliyyâ li'n-Neşri ve't-Tevzî', 1429/2008), 90; Ali b. Muhammed ed-Dabbâ', *el-Cevheru'l-meknûn fi şerhi Risâleti Kâlûn*, (b.y.: el-Mektebû'l-Ezheriyye, 1427/2006), 36.

[93] İbnü'l-Cezerî, *Ecvibetü'l-İmâm İbni'l-Cezerî*, 73.

2.6. İbnü'l-Cezerî Sonrasında Tahrîrât ve Ekoller

İbnü'l-Cezerî ile müstakil bir hüviyet kazanan tahrîrât çalışmaları İbnü'l-Cezerî sonrasında da artarak devam etmiş, özellikle *en-Neşr* ve *Tayyibetü'n-Neşr* etrafında muazzam bir tahrîrât edebiyatı oluşmuştur.^[94]

Burada şunu vurgulamak gerekir ki İbnü'l-Cezerî ister *en-Neşr*'in içerisinde olsun isterse müstakil risâlelerinde olsun bütün konulara dair tahrîrâtta bulunmamıştır. Özellikle tedrisatta takip edilen *Tayyibetü'n-Neşr*'in manzûm bir metin olmasından dolayı birtakım veciz ve mutlak ifadelerle ortaya koyduğu kıraat ve cihlerinin açıklığa kavuşturulmasına ihtiyaç hâsıl olmuş, bu da İbnü'l-Cezerî sonrasında tahrîrât çalışmalarının hızla artmasına ve ekolleşmesine sebep olmuştur.^[95]

Buraya kadar tahrîrâta dair mufassal tanımlara yer verildi. Hem bu tanımlardan hem de *en-Neşr* ve *Tayyibetü'n-Neşr* etrafında oluşan çalışmalardan hareketle *en-Neşr* ve *Tayyibetü'n-Neşr*'i merkeze alan ve İbnü'l-Cezerî sonrası oluşan tahrîrâtı şu şekilde özetlemek mümkündür:

İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*'i kaleme alıp ardından onu *Tayyibetü'n-Neşr* adıyla nazmedip bu iki eserin munderacâtı çerçevesinde kıraat-i seb'a yerine kıraat-i aşere'yi ikame edince mezkûr eserlerin içerdiği kıraat meselelerinin incelenmesi, gözden geçirilmesi, bazı kıraat vecihlerinin takyîdi ve bazılarının men'i gibi hususlar çerçevesinde oluşan çalışmalardır.^[96]

İbnü'l-Cezerî tarafından Anadolu'da kaleme alınan *en-Neşr* ve *Tayyibetü'n-Neşr*'in tahrîrâtı da yine Anadolu'da neşvünema bulmuştur.^[97]

İbnü'l-Cezerî sonrasında ilk tahrîrât çalışmaları *Tayyibetü'n-Neşr* şerhleriyle birlikte ortaya çıkmıştır.^[98] İlk dönemlerde daha çok şerhler içerisinde mündemiç bir yapıda olan bu çalışmalar Muhammed el-Avfi ile birlikte müstakil bir yapı kazanmış,^[99] bir süre sonra da *en-Neşr* ve *Tayyibetü'n-Neşr* tahrîrâtı, birtakım usul ve yaklaşım farklılığıyla birbirinden ayrılarak tahrîrât ekolleri meydana gelmiştir.^[100]

[94] İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr* ve *Tayyibetü'n-Neşr*'i kaleme almasıyla beraber tahrîrât çalışmaları yeni bir ivme kazanmış ve müstakil bir alan/disiplin haline gelmiştir. Yine İbnü'l-Cezerî öncesinde *Şâtibiyye* gibi eserler üzerine yapılan müstakil tarzda tahrîrât çalışmaları pek gündeme gelmezken İbnü'l-Cezerî sonrasında gelişen tahrîrât çalışmalarıyla birlikte *Şâtibiyye* ve *ed-Dürre* gibi eserler üzerine de müstakil tahrîrât çalışmaları kaleme alınmıştır. Tahrîrât alanına dair kaleme alınan eserler için bk. Mütevellî, "el-Burhânü'l-esdak", 13/364-368; Eskâtî, *Ecvibetü'l-mesâil*, 18-22; Düserî, *el-İmâmü'l-Mütevellî*, 339-340; Dabbâh, *Fethu'l-aliyyi'r-Rahmân*, 18-19; Akdemir, "Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi", 96-101.

[95] Halîcî, *Şerh-u Mukarribi't-tahrîr*, 50-58.

[96] Cemzûrî, *el-Fethu'r-Rahmânî*, 24-25; Halîcî, *Şerh-u Mukarribi't-tahrîr*, 49; Mütevellî, *er-Ravdu'n-nadîr*, 42.

[97] Maşalı, *Kıraat İlmi*, 92-93.

[98] Mütevellî, *er-Ravdu'n-nadîr*, 47.

[99] Mütevellî, *er-Ravdu'n-nadîr*, 47; Dabbâh, *Fethu'l-aliyyi'r-Rahmân*, 16.

[100] Mütevellî, *er-Ravdu'n-nadîr*, 47-52; Halîcî, *Şerh-u Mukarribi't-tahrîr*, 53-58; Fikrî, "Günümüz Kıraat Tedrisatında (Tayyibe Merkezli) Tahrîrât Çalışmalarının Yeri", 316-319.

en-Neşr ve *Tayyibetü'n-Neşr* tahrîrâtında genel olarak “ruhsat ekolü” ve “azimet ekolü” olmak üzere iki eğilim söz konusudur.

2.6.1. Ruhsat Ekolü

Anadolu'da Mısır tarihinin okutulması ve yaygınlaşmasında öncü rol üstlenen ve *Tahrîru't-turuk ve'r-rivâyât* adlı eseriyle tahrîrât çalışmalarına farklı bir ivme kazandıran Ali el-Mansûrî'ye^[101] nispetle “Medresetü'l-Mansûrî” diye anılan ekolün temel özelliği tahrîrâtta bulunurken *en-Neşr*'in zahirini dikkate alıp buna göre amel etmektir/etmesidir.^[102]

İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'de ortaya koyduğu rivayet ve vecihlerin dışına neredeyse çıkmayan söz konusu ekol mensupları, daha çok İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'de serdettiği kıraat vecihlerinin açıklanmasını ve kıraatlerin cem'i esnasında bu vecihlerin nasıl bir tertibe göre okunacağını tespitini yapmışlardır.^[103] Bunu yaparken İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'in mukaddimesinde tafsilî olarak açıkladığı eserlerden tarik isnadında bulunduğu; ayrıca tarik isnadında bulunmaksızın nakilde bulunduğu kaynaklardan aktardığı vecihleri de dikkate almışlardır.^[104] Ruhsat ekolü mensupları cüz'î birkaç mesele hariç hemen hemen İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'de ortaya koyduğu vecihlere bağlı kalarak İbnü'l-Cezerî ile mutabık hareket etmişlerdir.^[105] Tüm bu özellikleri sebebiyle Mansûrî ve tâbileri “ruhsat ehli” olarak tavsif edilmişlerdir.^[106] Örneğin, Ali el-Mansûrî *Tahrîru't-turuk*'ta Verş'in Ezrak tarikiyle sakin nûn ve tenvini lâm ve râ harflerine ğunneli idğâm yaptığını ifade ederek bunu Hüzelî'nin *el-Kâmilî*'i^[107] ile İbnü'l-Bâziş'in *el-İknâ'ina*^[108] ve İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'de *el-Müstenîr*'den^[109] -ğunne yapanlardan Ezrak'ı istisna etmeksizin- yaptıği nakillere^[110] dayandırmaktadır.

[101] Müellif ve eserleri hakkında geniş bilgi için bk. Ahmet Gökdemir, *Ali b. Süleyman el-Mansûrî ve Meşhur Mısır Tarihi Kurrâları* (İstanbul: Ravza Yayınları, 2018), 59-189; Mustafa Tugantay, *Ali el-Mansûrî, Kıraat İlmindeki Yeri ve Tahrîru't-Turuk ve'r-Rivâyât Adlı Eserin Tahlîli* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 29-90.

[102] Halîcî, *Şerh-u Mukarribi't-tahrîr*, 54; Mûsâ, *Teemmülât*, 17; Mütevellî, *er-Ravdu'n-nadîr*, 49-50; Fikrî, “Günümüze Kıraat Tedrisatında (Tayyibe Merkezli) Tahrîrât Çalışmalarının Yeri”, 317.

[103] Maşalı, *Kıraat İlmi*, 93.

[104] Halîcî, *Şerh-u Mukarribi't-tahrîr*, 55; Maşalı, *Kıraat İlmi*, 93.

[105] Halîcî, *Şerh-u Mukarribi't-tahrîr*, 54; Maşalı, *Kıraat İlmi*, 93.

[106] Maşalı, *Kıraat İlmi*, 93; Akdemir, “Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi”, 103.

[107] Hüzelî, *el-Kâmilî*, 346.

[108] Ebû Ca'fer Ahmed b. Ali b. Halef b. el-Bâziş el-Ensârî, *el-İknâ' fî'l-kırâti's-seb'*, thk. Abdulmecid Katâmiş (Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1403), 1/250.

[109] Ebû Tâhir Ahmed b. Ali b. 'Ubeydillah b. Sivâr el-Bağdâdî, *el-Müstenîr fî'l-kırâti'l-aşr*, Tahkik ve Dirâse, Ahmed Tâhir Üveys (Medine: Câmî'atü'l-İslâmiyye, Yüksek Lisans Tezi, 1413/1992), 358-359.

[110] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 3/37.

Bu bilgiler tetkik edildiğinde *el-Kâmil*'de Verş'in Ezrak tarikiyle değil de diğer tariki İsbahânî (ö. 296/908) kanalıyla ğunneli idğâmın olduğu anlaşılmaktadır.^[111] Geriye kalan eserlerden *el-İknâ'* İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'de tarik isnadında bulunduğu eserlerden değildir.^[112] *el-Müstenîr* ise İbnü'l-Cezerî'nin tarik isnadında bulunduğu eserlerden olmakla birlikte Ezrak için tarik isnadında bulunduğu eserler içerisinde yer almamaktadır.^[113] Dolayısıyla Ali el-Mansûrî'nin söz konusu eserlere ve İbnü'l-Cezerî'nin umumi ifadelerine dayanarak Verş'in Ezrak tarikiyle sakin nûn ve tenvîni lâm ve râ harflerine ğunneli idğâm yaptığını ifade etmesi tahrîrâtta takip ettiği ruhsat anlayışının bir sonucudur.

Burada şunu vurgulamak gerekir ki genel eğilimi *en-Neşr*'in zahirini dikkate almak olan Mansûrî ve tâbileri İbnü'l-Cezerî'nin sorgulamasız birer taklitçisi değildir. Nitekim Ali el-Mansûrî *en-Neşr* ve *eş-Şâtıbiyye*'nin zahirinden çıkarılması mümkün olan birtakım vecihleri men' etmesi sebebiyle azimet ekolü taraftarlarınınca eleştirilmiştir.^[114] Örneğin Ali el-Mansûrî, Bakara sûresinin 233. âyetinde Ezrak için beş vecih olduğunu ifade etmektedir.^[115] Ancak *Şâtıbiyye*'nin zahirinden altı vecih olduğu anlaşılmaktadır.^[116]

Şâtıbiyye'nin söz konusu yerle alakalı ifadesi şöyledir:

وفي طال خُلت مغ فصلا... [117]

“(طال)^[118] ve (فصلاً)^[119] kelimelerinde hulf (tağlîz ve terkîk) vardır.”

Ezrak'ın medd-i bedelde tûl, tevessut ve kasr olmak üzere üç vechi; lâm harfinde ise terkîk/ince ve tağlîz/kalın olmak üzere iki vechi vardır. Dolayısıyla lâm'ın terkîkinin medd-i bedelin kasr, tevessut ve tûl vecihleriyle birlikte okunup; yine lâm'ın tağlîzinin medd-i bedelin kasr, tevessut ve tûl vecihleriyle birlikte okunarak toplamda altı vecih olması gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır.

[111] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 3/38.

[112] Süveyd, *es-Selâsilü'z-zehebiyye*, 38.

[113] İzmîrî, *Bedâ'î'u'l-burhân*, 24; Süveyd, *es-Selâsilü'z-zehebiyye*, 38.

[114] Ali el-Mansûrî'nin *en-Neşr* ve *eş-Şâtıbiyye*'nin zahirinden çıkarılması mümkün olan bazı vecihleri men' etmesine örnek olarak bk. Ali el-Mansûrî, *Tahrîru't-turuk*, 121, 172, 188; Mustafa b. Abdurrahman b. Muhammed el-İzmîrî, *Bedâ'î'u'l-burhân 'alâ Umdet'il-irfân*, nşr. Meryem İbrahim Cendelî (Beyrut: Dâru'l-Küttüb'il-İlmiyye, 1429/2008), 84, 154, 172; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-talebe* (Fatih, 71), 31b, 70b.

[115] Ali el-Mansûrî, *Tahrîru't-turuk*, 121.

[116] Kâsım b. Firruh *eş-Şâtıbî*, *Hirzül-emânî ve vechü't-tehânî*, thk. Muhammed Temîm ez-Zü'bî (Dimaşk: Dâru'l-Gavsânî lî'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 1426/2005), 29.

[117] Şâtıbî, *Hirzül-emânî*, 29.

[118] el-Enbiyâ 21/44.

[119] el-Bakara 2/233.

Buradan hareketle *Şâtıbiyye*'nin metninden/zahirinden söz konusu yerle alakalı çıkarılabilecek altı vecih şöyledir.

[120] فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا ... أَتَيْتُمْ بِالْمَعْرُوفِ ...!

1. .... تَرْفِيقٌ... قَصْر
2. .... تَرْفِيقٌ... تَوْسُط
3. .... تَرْفِيقٌ... طَوْل
4. .... تَغْلِيزٌ... قَصْر
5. .... تَغْلِيزٌ... تَوْسُط
6. .... تَغْلِيزٌ... طَوْل

Ali el-Mansûrî şemada yer alan, (فِصَالًا) kelimesinde lâ'm'ın tağlîzi ile (أَتَيْتُمْ) kelimesinde medd-i bedelin kasrının birlikte geldiği dördüncü veche cevaz vermemiştir. Hâlbuki *Şâtıbiyye*'nin zahirinden bu vechin okunabileceği anlaşılmaktadır. Buna rağmen Ali el-Mansûrî ise söz konusu vechi *Tahrîru't-turuk*'ta zikretmemiştir.^[121] Mustafa el-İzmîrî söz konusu vechin *Şâtıbiyye*'den çıkarılabilecek bir vecih olduğuna ve kendisinin de birçok hocasından bu vechi okuduğuna işaret etmiştir.^[122] Bu da tahrîrâtta genel prensip olarak ruhsatı benimseyen birinin metnin zahirinin dışına hiç çıkmadığı algısının her zaman geçerli olmadığını ortaya koymaktadır.

Ali el-Mansûrî'nin takipçileri arasında Muhammed et-Tabbâh (ö. 1205/1790'dan sonra), Mustafa el-Mîhî (ö. 1229/1813'ten sonra), İbrahim el-Abîdî (ö. 1244/1828), Ahmed el-Ebyârî (ö. 1250/1835'ten sonra), Osman es-Sintâvî (ö. 1320/1902'den sonra) ve Muhammed el-Halîcî (ö. 1389/1968) sayılmaktadır.^[123]

[120] el-Bakara 2/233.

[121] Ali el-Mansûrî, *Tahrîru't-turuk*, 121.

[122] İzmîrî, *Bedâ'u'l-burhân*, 84.

[123] Halîcî, *Şerh-u Mukarribi't-tahrîr*, 54; Mûsâ, *Teemmülât*, 17; Maşalı, *Kıraat İlmi*, 93; Akdemir, "Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi", 103.

2.6.2. Azimet Ekolü

İstanbul tarikinin îtilâf mesleğinin^[124] kurucusu kabul edilen Yusuf Efendizâde Abdullah Hilmi^[125] tarafından başlatılan^[126] ve öğrencisi Mustafa el-İzmîrî^[127] tarafından daha da ileri boyutlara taşınan^[128] ekolün temel özelliği tahrîrâtta bulunurken *en-Neşr*'i kaynaklarıyla birlikte değerlendirmeye tabi tutmaktır/tutmasıdır.^[129]

İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'de ortaya koyduğu rivayet ve vecihlerin *en-Neşr*'in kaynaklarına giderek tevsikini yapan ekol mensupları bu ikisi arasında bir te'arüz söz konusu olduğunda İbnü'l-Cezerî'nin tercihini değil de *en-Neşr*'in kaynaklarındaki bilgiyi esas alırlar.^[130] Ayrıca İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'in mukaddimesinde tafsilî olarak açıkladığı eserlerden tarik isnadında bulunduğu kaynakları nazarı itibara alırlar; tarik isnadında bulunmaksızın nakilde bulunduğu kaynaklardan aktardığı vecihleri ise çoğunlukla dikkate almazlar. Tüm bu özellikleri sebebiyle Yusuf Efendizâde ve tâbileri "azimet ehli" olarak tavsif edilmişlerdir.^[131]

Örneğin, Mustafa el-İzmîrî, *Bedâi'u'l-burhân*'da Verş'in Ezrak tarikiyle sakin nûn ve tenvîni lâm ve râ harflerine ğunneli idğâm yapmadığını savunmaktadır.^[132] İzmîrî aynı konuyla alakalı yukarıda Ali el-Mansûrî'nin atıfta bulunduğu eserlerden *el-Kâmil*'de Verş'in Ezrak tarikiyle değil de Verş'in diğer tariki İsbahânî kanahtıyla ğunneli idğâmın olduğunu dolayısıyla bu eserde söz konusu okuyuşa dayanak olmadığını ifade etmektedir.^[133] İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'de el-Müstenîr'den^[134] -ğunne yapanlardan Ezrak'ı istisna etmeksizin- yaptığı nakli^[135] ise el-Müstenîr'in

[124] Kıraat ilminde rivâyetten sonraki nakillere tarik denmekle birlikte; eğitim-öğretimde takip edilen kitap, usul ve yöntem için de yaygın olarak tarik kelimesi kullanılmaktadır. *Şâtibiyye tariki, İstanbul tariki, Mısır tariki, infirâd tariki* vb. İstanbul ve Mısır tariki içerisinde, takip edilen kaynak kitabın içerdiği kıraat vecihlerinin pratiğe yansıtılıp-yansıtılmaması hususunda farklı yöntemler benimsenmiştir ki bu farklılıklara meslek denilmektedir. İstanbul tarikinde îtilâf ve Sûfî mesleği; Mısır tarikinde ise Mutkin ve Şeyh Atâullah mesleği teşekkül etmiştir. Geniş bilgi için bk. Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-Hullân fî İdâhi Zübde-ti'l-İrfân* (İstanbul: Karahisarizâde Sahaf Esad Matbaası, 1287/1870), 114-117.

[125] Yusuf Efendizâde ve eserleri hakkında bilgi için bk. Ali Öge, 18. Yüzyıl Osmanlı Âlimlerinden Yusuf Efendizâde'nin Kıraat İlmindeki Yeri (İstanbul: Haciveyiszâde İlim ve Kültür Vakfı, 2019), 53-196.

[126] Mûsâ, *Teemmülât*, 17; Halîcî, *Şerh-u Mukarribi't-tahrîr*, 54; Muhtâr, "İlmü't-tahrîrât", 586; Akdemir, "Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi", 103.

[127] Mustafa el-İzmîrî ve eserleri hakkında bilgi için bk. Recep Koyuncu, *Kıraat İlminde Tahrîrât Mustafa el-İzmîrî ve 'Umdetü'l-İrfân Adlı Eseri* (Edisyon Kritik) (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2021), 51-116.

[128] Mûsâ, *Teemmülât*, 17; Mütevellî, *er-Ravdu'n-nadîr*, 50; Halîcî, *Şerh-u Mukarribi't-tahrîr*, 55; Muhtâr, "İlmü't-tahrîrât", 586; Maşalı, *Kıraat İlmi*, 94; Akdemir, "Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi", 103-104.

[129] Mûsâ, *Teemmülât*, 17; Mütevellî, *er-Ravdu'n-nadîr*, 50; Halîcî, *Şerh-u Mukarribi't-tahrîr*, 55; Muhtâr, "İlmü't-tahrîrât", 586.

[130] Maşalı, *Kıraat İlmi*, 94.

[131] Maşalı, *Kıraat İlmi*, 94; Akdemir, "Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi", 104; Koyuncu, *Kıraat İlminde Tahrîrât*, 31.

[132] İzmîrî, *Bedâi'u'l-burhân*, 24, 29.

[133] İzmîrî, *Bedâi'u'l-burhân*, 24, 29.

[134] İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, 358-359.

[135] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 3/37.

Ezrak için *Tayyibe* tariki olmadığı gerekçesiyle^[136] dikkate almayan İzmîrî, aynı gerekçeyle *el-İknâ*'ın rivayetine de itibar etmemektedir.^[137] Dolayısıyla Mustafa el-İzmîrî'nin Verş'in Ezrak tarikiyle sakin nûn ve tenvîni lâm ve râ harflerine ğunneli idğâm yapmadığını iddia etmesi, tahrîrâtta takip ettiği azimet anlayışının bir yansımasıdır.

Burada şunu hatırlatmak gerekir ki genel eğilimi *en-Neşr*'in zahirini dikkate almamak olan azimet ekolü mensupları, İbnü'l-Cezerî'nin birer muhalifi değildir. Nitekim Mustafa el-İzmîrî zaman zaman İbnü'l-Cezerî'nin aktardıkları ile *en-Neşr*'in kaynakları arasında farklı vecihler bulunduğu halde o, *en-Neşr*'in zahiri ile amel ederek İbnü'l-Cezerî'yi *en-Neşr*'in kaynaklarına tercih etmiştir.^[138] Örneğin, Mustafa el-İzmîrî, Hamza'nın lâ-i tebrîe'yi tevessut vechiyle okuduğuna dair *en-Neşr*'in verdiği bilgiye itimat etmiş ve bununla amel etmiştir.^[139] Hamza'nın lâ-i tebrîe'yi tevessut ile okuduğuna dair İbnü'l-Cezerî'nin bu bilgiyi aktardığı eserlerden birisi de İbn Sivâr'ın *el-Müstenîr*'idir.^[140] Mustafa el-İzmîrî *el-Müstenîr*'in birçok nüshasına baktığını, bunlardan bir nüsha hariç diğerlerinin hiçbirinde lâ-i tebrîe'nin tevessut vechinden söz edilmediğini dile getirerek *el-Müstenîr* kanalıyla Hamza için lâ-i tebrîe'nin tevessut vechiyle okunmasının caiz olmadığını ifade etmektedir. Ancak Mustafa el-İzmîrî bu tespitin ardından “Fakat biz İbnü'l-Cezerî'ye itimat ederek lâ-i tebrîe'yi (*el-Müstenîr* kanalıyla) tevessut vechiyle okuruz. Çünkü İbnü'l-Cezerî bu ilmin otoritesidir. Belki bizim gördüğümüz bütün nüshalar hatalıdır.”^[141] ifadelerini kullanmaktadır. Bu örnekten de anlaşılacağı üzere genel eğilimi tahrîrâtta azimetle amel etmek olan birisi zaman zaman *en-Neşr* ile kaynakları arasında bir tenakuz ortaya çıktığında *en-Neşr*'deki bilgiyi *en-Neşr*'in kaynaklarına tercih edebilmektedir.

Azimet ekolü mensupları arasındaki farklılık ruhsat ekolü mensuplarına göre oldukça fazladır. Nitekim azimet ekolünün öncüsü Yusuf Efendizâde olmasına rağmen Mustafa el-İzmîrî yaptığı farklı değerlendirmeler ve Yusuf Efendizâde'nin aldığı birçok vechi men' etmesi gibi sebeplerle ekolün adı Mustafa el-İzmîrî'ye nispetle “Medresetü'l-İzmîrî” olarak da anılmıştır.^[142] Hatta *en-Neşr* ve *Tayyibe* tahrîrâtını üçe ayırarak biri ruhsat cihetini, diğer ikisi de azimet cihetini temsil etmek üzere “el-Mansûrî ekolü”, “Yusuf Efendizâde ekolü” ve “el-İzmîrî ekolü” şeklinde taksimata tabi tutanlar da olmuştur.^[143]

[136] İzmîrî, *Bedâi'u'l-burhân*, 24, 29.

[137] İzmîrî, *Bedâi'u'l-burhân*, 83; Süveyd, *es-Selâsilü'z-zehabiyye*, 38.

[138] Mustafa el-İzmîrî'nin *en-Neşr* ve *eş-Şâtibiyye*'nin zahiri ile amel etmesine örnek olarak bk. İzmîrî, *Bedâi'u'l-burhân*, 23, 84, 154, 172, 177.

[139] İzmîrî, *Bedâi'u'l-burhân*, 23.

[140] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/294-295.

[141] İzmîrî, *Bedâi'u'l-burhân*, 23.

[142] Halîcî, *Şerh-u Mukarrib't-tahrîr*, 56; Maşalı, *Kıraat İlmi*, 94.

[143] Halîcî, *Şerh-u Mukarrib't-tahrîr*, 54-56; Akdemir, “Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi”, 102-104.

Yusuf Efendizâde'nin takipçileri arasında Mustafa el-İzmîrî, el-Paluvî (ö. 1185/1771-72'den sonra), Hâşim b. Muhammed el-Mağribî (ö. 1186/1772), İbrahim es-Semennûdî (ö. 1429/2008) ve el-Mütevellî (ö. 1313/1895)^[144] sayılmaktadır.^[145]

SONUÇ

Kur'an'ın nüzûlünden hicri 5. asra kadar infirâd usûlü ile okunan kıraatler bu dönemden itibaren indirâc usûlü ile okunmaya başlamıştır. Yine hicri 5. asırdan 9. asrın başlarına kadar kıraat-i seb'â üzerinden devam eden kıraat eğitimi İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'i telifiyle birlikte yaygın olarak kıraat-i aşere esas alınarak devam etmiştir.

en-Neşr gerek ele aldığı konular gerek bunlara dair getirdiği izahatlar gerekse bütün sahih kıraat, rivayet ve tarikleri ihtiva etmesi gibi sebeplerle kıraat kitaplarının en kapsamlısı ve en faydalısı kabul edilmektedir. Aynı şekilde *en-Neşr* İbnü'l-Cezerî'nin kıraat ilminin değişik konularına dair kaleme aldığı eserlerinin bir özü olarak görülmektedir. Durum böyle olunca eserin daha iyi anlaşılması, eğitim-öğretim faaliyetlerinde eserden daha fazla istifade edilebilmesi için -başta müellifin kendisi olmak üzere- *en-Neşr*'i merkeze alan birçok çalışma vücuda getirilmiştir. Mezûr çalışmaları alanlarına göre tasnif ettiğimizde karşımıza manzûm, ihtisâr, şerh, tahrîrât, akademik ve *en-Neşr* üzerine inşa edilen çalışmalar şeklinde muazzam bir edebiyat çıkmaktadır ki bu da *en-Neşr*'in ne denli önemi haiz olduğunun bir göstergesidir.

“Tarik ve vecihlerin birbirine karıştırılmadan muhafaza edilmesi” şeklindeki genel manası dikkate alındığında tahrîrâtın Kur'an'ın inzâlî ile birlikte başladığını söylemek mümkündür. Ancak “kıraatleri rivayet eden telifâtın gözden geçirilip tetkik edilmesi, müelliflerince mutlak ifadelerle zikredilen bazı vecihlerin takyidi, kitabın zâhirinden cevazı anlaşılabilir bazı vecihlerin men'î ve kıraat vecihlerinin kendisinden varit olmayan kimselere nispet edilmesinin önüne geçilmesi” şeklindeki özel manasını göz önünde bulundurduğumuzda tahrîrâtın kıraatlerin cem'î ile birlikte neşet ettiğini ifade edebiliriz. Hicri 9. asrın başlarına kadar müstakil bir görünüm arz etmeksizin kıraat kitapları içerisinde varlığını sürdüren tahrîrât çalışmaları İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'i ve ardından *el-Mesâilü't-Tebriziyye* gibi risalelerini kaleme almasıyla birlikte müstakil bir yapı kazanmıştır.

İbnü'l-Cezerî sonrası dönemde ise başta *en-Neşr* ve *Tayyibetü'n-Neşr* olmak üzere kıraat kitaplarına yönelik yoğun bir şekilde tahrîrât çalışmalarının yapıldığı görülmektedir. *en-Neşr* merkezli tahrîrât çalışmalarının temelde “ruhsat” ve “azimet” olmak üzere iki yaklaşım çerçevesinde ilerlediği söylenilebilir.

[144] Mütevellî'nin tahrîrât yöntemi itibariyle farklı yaklaşımlara sahip olup önceleri tahrîrâtta ruhsat anlayışını benimsediği sonraları ise azimet yönüne yöneldiği ifade edilmektedir. Mûsâ, *Teemmülât*, 17.

[145] Mûsâ, *Teemmülât*, 17; Maşalı, *Kıraat İlimi*, 94-95; Akdemir, “Kıraat İliminde Tahrîrât Meselesi”, 101.

Temsilciliğini Ali el-Mansûrî'nin yaptığı ve temel özelliği *en-Neşr*'in zahirini dikkate alıp buna göre amel etmek olan “ruhsat ekolü” mensupları, İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'de ortaya koyduğu rivayet ve vecihlerin açıklamasını yaparak kıraatlerin cem'i esnasında söz konusu vecihlerin nasıl bir tertibe göre okunacağını belirlemişlerdir.

Yusuf Efendizâde'nin başlattığı ve Mustafa el-İzmîrî'nin daha ileri boyutlara taşıdığı “azimet ekolü” mensupları ise İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'de ortaya koyduğu rivayet ve vecihlerin tevsikini *en-Neşr*'in kaynaklarına müracaatla yaparak bu ikisi arasında bir te'aruz söz konusu olduğunda çoğunlukla İbnü'l-Cezerî'nin tercihini değil de *en-Neşr*'in kaynaklarındaki bilgiyi esas almışlardır.

Son olarak şunu ifade etmek gerekir ki tahrîrâta dair yapılan tüm bu çalışmaların ortak amacı, kıraatlerin edası esnasında telfik ve terkibe düşülmeden kıraatlerin Hz. Peygamber'den geldiği şekliyle okunması ve korunmasıdır.

KAYNAKÇA

- Abdî, İbrâhîm. *et-Tehârîru'l-müntehabe 'alâ metni't-Tayyibe*. thk. Cemâluddîn Muhammed Şeref. Tanta: Dâru's-Sahâbe li't-Türâs, ty.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *Müsned*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1416/1995.
- Ahmed er-Rüşdî (Yusuf İmamefendizâde), Ahmed er-Rüşdî b. Yusuf b. Hüseyin b. Ahmed. *Mürşidü't-talebe ilâ idâhi vucûhi ba'dı âyâtî'l-Kur'âniyye min turukî't-Tayyibe*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 71, 1b-174b.
- Akaslan, Yaşar. *Tayyibetü'n-Neşr Şerhlerine Dair Bir İnceleme (Mûsâ Cârullah Örneği)*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Akdemir, Mustafa Atilla. “Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi”. *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dergisi* 4/2 (2018), 83-112.
- Ali el-Mansûrî, Ali b. Süleyman b. Abdullan el-Mansûrî. *Tahrîru't-turuk ve'r-rivâyât*. thk. Hâlid Hasan Ebu'l-Cûd. Kahire: Mektebetü Evlâdî's-Şeyh li't-Türâs, 1. Basım, 2011.
- Altıkulaç, Tayyar. “Bennâ, Ahmed b. Muhammed”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 5/458. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Altıkulaç, Tayyar. “İbnü'l-Cezerî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 20/551-557. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Altıkulaç, Tayyar. “İzmîrî, Mustafa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 23/530. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Birişik, Abdulhamit. “en-Neşr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 33/19-20. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *el-Câmi'u's-sahîh*. nşr. Muhammed Zühayr b. Nâsir. 9 Cilt. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1. Basım, 1422/2001.
- Bursalı, Mehmed Tahir. *Osmanlı Müellifleri*. 3 Cilt. İstanbul: Matbaay-i Amire, 1333/1914.
- Cemzûrî, Süleymân b. Hüseyin b. Muhammed. *el-Fethu'r-Rahmânî şerhu Kenzi'l-me'ânî bi tahrîri Hirzî'l-emânî*. thk. Abdurrâzık b. Ali b. İbrâhîm Mûsâ. Riyad: Dâru İbni'l-Kayyîm, 1. Basım, 1426/2005.
- Cermî, İbrahim Muhammed. *Mu'cemü 'ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1. Basım, 1422/2001.
- Cevherî, İsmâîl b. Hammâd. *es-Sihâh tâcül'lüğâ ve sihâhu'l-Arabiyye*. thk. Ahmed 'Abdulğafûr 'Attâr. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 4. Basım, 1407/1987.
- Çetin, Abdurrahman. “et-Teyşîr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 41/57. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Çollak, Fatih. “eş-Şâtibiyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38/377-379. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Dabbâ, Alî b. Muhammed. *el-Cevheru'l-meknûn fî şerhi Risâleti Kâlûn*. b.y.: el-Mektebü'l-Ezheriyye, 1427/2006.
- Dabbâh, Muhammed b. Muhammed b. Halîl b. İbrahim. *Fethu'l-aliyyî'r-Rahmân fî şerhi Hibetî'l-Mennân*. thk. Sabbâh Abdulcebbâr Alî Buhârî. Mekke: Câmî'atü Ümmi'l-Kurâ, Yüksek Lisans Tezi, 1435/2013.
- Dimyâtî, Ahmed b. Muhammed el-Bennâ. *İthâfü fûdalâil'beşer fî'l-kirââtî'l-erba'ate aşer*. thk. Enes Mehera. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 4. Basım, 1432/2011.

- Düserî, İbrâhîm b. Se'îd. *el-İmâmü'l-Mütevelli ve cühûdühü fî 'ilmi'l-kirâât*. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1. Basım, 1420/1999.
- Düserî, İbrâhîm b. Se'îd. *Muhtasaru'l-ibârât li mu'cemi mustalahâtî'l-kirâât*. Riyad: Dâru'l-Hadâra li'n-Neşri ve't-Tevzî', 1. Basım, 1429/2008.
- el-Fihrisü's-şâmil li't-türâsî'l-Arabiyyi'l-mahtût ulûmu'l-Kur'ân: Mahtûtâtü'l-Kirâa*. Amman: Cem'iyetü Ammâlî'l-Metâbî'i't-Te'avvüniyye, 2. Basım, 1994.
- el-Mütevelli, Muhammed b. Ahmed. "el-Burhânü'l-esdak ve's-sıratu'l-muhakkak fî men'î'l-ğunneti li'l-Ezrak". *Mecelletü Ma'hedi'l-İmam eş-Şâtbi*. thk. 'Abdulkayyûm b. 'Abdilğafûr es-Sindî. (1433/2012), 13/357-432.
- Eskâtî, Ahmed b. Ömer. *Ecvibetü'l-mesâilî'l-müşkilât fî 'ilmi'l-kirâât*. thk. Emin Muhammed Ahmed eş-Şenkîti. Riyad: Dâru Künûz İşbîliyyâ li'n-Neşri ve't-Tevzî', 1429/2008.
- Ferîde Sekyû. "et-Tahrîrât ve'l-ihyârât fî'l-kirââtî'l-Kur'âniyye ve 'alâkatühâ bi ikrâ'n-Nebiyyi sallellehü 'aleyhi ve sellem ve ikrârihi". *Mecelletü Câmi'ati'l-Emîr 'Abdi'l-Kâdir li'l-Ulûmi'l-İslâmiyye* 30/2 (2016), 15-35.
- Fikrî, İhâb Ahmed. "Günümüz Kıraat Tedrisatında (Tayyibe Merkezli) Tahrirat Çalışmalarının Yeri", *Uluslararası 2. Kıraat Sempozyumu (Tarihden Günümüze Kıraat İlmî)*. 299-324. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1. Basım, 2021.
- Fikrî, İhâb Ahmed. "Müşkiletül'l-hilâf fi tahrîrâtî'l-kirâât ve'l-hulûlü'l-mukteraha", *Uluslararası "el-Kirââtü'l-Kur'âniyye fî'l-Âlemi'l-İslâmî Evda" ve Mekasid" Sempozyumu*, 2/609-642. Merakeş: Merkezi'l-İmam Ebû Amr ed-Dânî li'd-Dirâsâti ve'l-Buhûsî'l-Kur'aniyyetî'l-Mütehassisa, 2013.
- Fîrûzâbdâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed. *el-Kamûsu'l-muhît*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 8. Baskı, 1426/2005.
- Gökdemir, Ahmet. *Ali b. Süleyman el-Mansûri ve Meşhur Mısır Tarihi Kurrâları*. İstanbul: Ravza Yayınları, 1. Basım, 2018.
- Hâlicî, Muhammed b. Abdırrahman. Şerhu *Mukarribi't-tahrîr li'n-neşri ve't-tahbîr*. thk. İhâb Fikrî - Hâlid Hasan Ebû'l-Cûd. Kahire: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1. Basım, 1430/2009.
- Hızlı, Mefail. "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/1 (Ocak 2008), 25-46.
- Hindî, Abdülhafîz b. Muhammed Nûr b. Ömer. *el-İmâmü'l-Hüzelî ve menhecühü fî kitâbihi "el-Kâmil fî'l-kirââtî'l-hamsîn"*. Mekke: Câmi'atü Ümmi'l-Kurâ, Doktora Tezi, 1429/2008.
- Hüzelî, Ebû'l-Kâsim Yusuf b. Ali b. Cübâra b. Muhammed. *el-Kâmil fî'l-kirââtî'l-aşri ve'l-erbe'ne'z-zâideti 'aleyhâ*. thk. Cemâl b. es-Seyyid b. Rifâ'i eş-Şayib. y.y.: Müessesetü Semâ li'n-Neşri ve't-Tevzî', 1428/2007.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *Sahîhu İbn Hibbân*. thk. Şu'ayb el-Arnâvut. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1414/1993.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir, 3. Basım, 1414/1993.
- İbn Sıvâr, Ebû Tâhir Ahmed b. Ali b. 'Ubeydillah b. Sıvâr el-Bağdâdî. *el-Müstenîr fî'l-kirââtî'l-aşr*. thk. Ahmed Tâhir Üveys. Medine: Câmi'atü'l-İslâmiyye, Yüksek Lisans Tezi, 1413/1992.
- İbnü'l-Bâziş, Ebû Ca'fer Ahmed b. Ali b. Halef el-Ensârî. *el-Iknâ' fî'l-kirââtî's-seb'*. thk. Abdulmecid Katâmîş. Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1403.
- İbnü'l-Cezerî, Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed. *Ecvibetü'l-İmâm İbni'l-Cezerî 'ale'l-mesâilî'l-Tebrîziyye*. thk. Abdü'l-'Azîz Muhammed Temîm ez-Zübî. Medine: Dâru Elif Lâm Mîm li'n-Neşri ve't-Tevzî', 1. Basım, 1437/2016.
- İbnü'l-Cezerî, Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed. *en-Neşr fî'l-kirââtî'l-aşr*. thk. Hâlid Hasan Ebû'l-Cûd. 5 Cilt. Cezayir: Dâru'l-Muhsin li'n-Neşri ve't-Tevzî', 1. Basım, 1437/2016.
- İbnü'l-Cezerî, Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed. *Gâyetü'n-nihâye fî tabakâtî'l-kurrâ*. 3 Cilt. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1. Basım, 1351/1932.
- İbnü'l-Cezerî, Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed. *Neşru'l-kirââtî'l-aşr*. thk. Eymen Rüşdî Süveyd. 5 Cilt. Dimaşk: Dâru'l-Ğavsânî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 1. Basım, 1439/2018.
- İbnü'l-Cezerî, Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed. *Takrîbün-Neşr fî'l-kirââtî'l-aşr*. thk. Âdil İbrahim Muhammed Rifâ'i. 2 Cilt. Medine: Mecme'u'l-Melik Fehd li Tıbbâti'l-Mushafîş-Şerîf, 1. Basım, 1433/2012.
- İzmîrî, Mustafa b. Abdurrahman b. Muhammed. *Bedâ'u'l-burhân 'alâ Umdeti'l-irfân*. nşr. Meryem İbrahim Cendelî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 1429/2008.
- İzmîrî, Mustafa b. Abdurrahman b. Muhammed. *Muhtasaru'n-Neşr fî'l-kirââtî'l-aşr*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Lâleli, 66, 1b-178a.
- Kastallânî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr. *Letâifü'l-işârât li funûni'l-kirâât*. thk. Merkezü'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye. 10 Cilt. Medine: Mecme'u'l-Melik Fehd li Tıbbâti'l-Mushafîş-Şerîf, 1. Basım, 1434/2013.

- Kâtib Çelebî, Hacı Halîfe Mustafa b. Abdillâh. *Keşfu'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. tsh. Muhammed Şerafettin Yaltkaya - Kılıslı Rifat Bilge. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâit-Türâsî'l-Arabî, 1941.
- Koyuncu, Recep. *Kıraat İlmінде Tahrîrât Mustafa el-İzmîri ve 'Umdetü'l-İrfân Adlı Eseri (Edisyon Kritik)*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 1. Basım, 2021.
- Kütükoğlu, Ahmet. *Kastallânî'nin Letâifü'l-İşârât li Fünûni'l-Kıraât Adlı Eserinin Kıraât İlmi Açısından İncelenmesi*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Mehdevî, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ammâr b. Ebî'l-Abbâs. *Beyânü's-sebebi'l-mücibi li'htilâfî'l-kirâât ve kesratî't-turuki ve'r-rivâyât*. thk. Ahmed b. Fâris es-Sellûm. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1427/2006.
- Mehmet Emin Maşalı. *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*. Ankara: Otto, 1. Basım, 2016.
- Muhammed el-Mütevellî, *er-Ravdu'n-nadîr fî tahrîri evcühi'l-Kitâbi'l-Münîr*. thk. Hâlid Hasan Ebu'l-Cûd. by. yy., 1425/2004.
- Muhammed Emin Efendi. *Umdetü'l-Hullân fî Âdâhi Zübdetü'l-İrfân*. İstanbul: Karahisarizâde Sahaf Esad Matbaası, 1287/1870.
- Muhammed Emin Efendi. *Zührü'l-erîb*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, 11, 1b-24b.
- Muhtâr, Muksim. "İlmü't-tahrîrât beyne't-tarîkati'l-mağribiyye ve't-tarîkati'l-meşrikiyye", *Uluslararası "el-Kirââtü'l-Kur'âniyye fî'l-Âlemi'l-İslâmî Evda" ve Mekasid" Sempozyumu*, 2/577-605. Merrakeş: Merkezi'l-İmam Ebû Amr ed-Dâni li'd-Dirâsâti ve'l-Buhûsi'l-Kur'aniyyeti'l-Mütehassisa, 2013.
- Mûsâ, Abdurrâzık b. Ali b. İbrâhîm. *Teemmülât havle tahrîrâti'l-ulemâi li'l-kirâati'l-mütevâtira*. Medine: Matâbi'u'r-Raşîd, 1413/1992. <https://www.slideshare.net/abozzahraa/ss-30672504>
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-sahîh*. nşr. Muhammed Fuâd 'Abdu'l-Bâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâit-Türâsî'l-Arabî, t.y.
- Neşşâr, Ömer b. Kâsim. *el-Büdüru'z-zâhira fî'l-kirâati'l-aşri'l-mütevâtira*. thk. Ali Muhammed Mu'avved - Âdil Ahmed 'Abdi'l-Mevcûd. 2 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1. Basım, 1421/2000.
- Öge, Ali. 18. *Yüzyıl Osmanlı Âlimlerinde Yusuf Efendizâde'nin Kıraat İlmindeki Yeri*. İstanbul: Haciveyiszâde İlim ve Kültür Vakfı, 2. Basım, 2019.
- Râzî, Ebû Abdillâh Zeynüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. 'Abdilkâdir. *Mühtâr-u's-Sihâh*. thk. Yûsuf eş-Şeyh Muhammed. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 5. Basım, 1420/1999.
- Semennûdî, İbrâhîm b. Alî b. Alî Şehâse. *Câmi'u'l-hayrât fî tecvîdi ve tahrîri evcühi'l-kirâât*. nşr. İbrâhîm el-Mezrûfî. Kuveyt: Vizâratü'l-Evkâf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, 1428/2007.
- Süveyd, Eymen Rüşdî. *Manzûmetü'd-Dürretü'l-mudiyye fî'l-kirâati's-selâseti'l-merdiyye*. Dimaşk: Mektebetü İbni'l-Cezerî, 1. Basım, 1431/2010.
- Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr b. Muhammed. *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İbni Kesîr, 3. Basım, 1416/1996.
- Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr b. Muhammed. *Tabakâtü'l-huffâz*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1403/1982.
- Şâtübî, Kâsim b. Firruh. *Hırzû'l-emânî ve vehûf't-tehânî*. thk. Muhammed Temîm ez-Zübî. Dimaşk: Dâru'l-Ğavsânî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 4. Basım, 1426/2005.
- Şemrî, Abdurrahman b. Mukbil b. Matar el-Eslemî. "Eşheru'l-müellefât fî tahrîri'l-kirâât ve menâhicü'l-'ulemâi fihâ". Erişim 14 Mart 2022. <https://faculty.ksu.edu.sa/ar/aalshamri1/blog/65915>
- Şenel, Abdulkâdir. "Kastallânî, Ahmed b. Muhammed". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 24/583-584. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Şenkîti, es-Sâlim Muhammed Mahmud Ahmed. "Mesâilü mine't-tahrîrâti beyne'd-dirâyeti ve'r-rivâye", *Uluslararası "el-Kirââtü'l-Kur'âniyye fî'l-Âlemi'l-İslâmî Evda" ve Mekasid" Sempozyumu*, 2/645-686. Merrakeş: Merkezi'l-İmam Ebû Amr ed-Dâni li'd-Dirâsâti ve'l-Buhûsi'l-Kur'aniyyeti'l-Mütehassisa, 2013.
- Şenkîti, es-Sâlim Muhammed Mahmud Ahmed. *Menhecü İbni'l-Cezerî fî kitâbihi "en-Neşr" me'a tahkiki kısmi'l-usûl, vehüve min evveli'l-kitâb ilâ nihâyeti bâbi ifrâdi'l-kirâât*. Riyad: Câmî'atü'l-İmâm Muhammed b. Su'ûd, Doktora Tezi, 1421/2000.
- Şenkîti, es-Sâlim Muhammed Mahmud Ahmed. *Şerhu'n-Neşr fî'l-kirâati'l-aşr*. 4 Cilt. Mısır: Dâru İbn Sellâm, 1. Basım, 2020.
- Tâhir b. 'Arab, Fahrüddîn Ebu'l-Hasan Tâhir b. 'Arab b. İbrahim b. Ahmed el-İsfehânî. *el-Kasîdetü'l-Tâhira fî'l-kirâati'l-aşr*. thk. Yûsuf 'Avvâde Bedrî ed-Düleymî. Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 1441/2020.
- Tugantay, Mustafa. *Ali el-Mansûrî, Kıraat İlmindeki Yeri ve Tahrîru't-Turuk ve'r-Rivâyât Adlı Eserin Tahlîli*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Yüksel, Ali Osman. *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1996.
Zebîdî, Muhammed Murtazâ. *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*. b.y.: Dâru'l-Hidâye, ty.
Zü'bî, Muhammed Temîm b. Mustafa 'Âsim. *Teysîru'l-fettâhi'l-alîm şerhu Tenkîhi Fethi'l-Kerîm fî tahrîri evcûhi'l-Kur'âni'l-Azîm*. Medine: Müessesetü'd-Duhâ, 1. Basım, 1439/2018.

